

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Spinozova Etika

Spinoza's Ethics

Vedoucí práce:
prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Autor:
Karel Kukla

Praha 2012

Poděkování

Nedokážu dostatečně vyjádřit vděčnost a poděkování prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc., nejen za cenné rady před zahájením práce a při vedení, ale za vše, co pro mne v uplynulých letech studia vykonala. V hluboké úctě děkuji.

V Praze dne 12. března 2012

Karel Kukla

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 12. března 2012

Karel Kukla

Anotace

Diplomová práce „Spinozova Etika“ popisuje etický význam nesmrtelného díla B. Spinozy. Spočívá v rovnosti lidí dosáhnout pravdivého poznání. Jak? Spinozovským rozumem. Interpretace je zaměřena na výchovu a současnost. Z odborného hlediska popisuje spinozovské rozumové poznání. Spinozova Etika je praktickým návodem na změnu etického myšlení. Poctivá reflexivní metoda. Volá po shodě a porozumění. Vyvádí lidi z otroctví. Diplomová práce obsahuje výchovu, mysl a tělo, obžalobu, obhajobu, výklad a čtení Spinozovy Etiky.

Annotation

Diploma thesis „Spinoza's Ethics“ deals with ethic significance of immortal work of B. Spinoza. It consists in equality of people reaching for true understanding. How? In a way of Spinoza's brains. Interpretation is here focused on education and the present times. It describes Spinoza's brain understanding from professional point of view. Spinoza's Ethics is practical instruction to a change of ethical thinking. It is a true reflexive method. It calls for unity and understanding. It leads people out of slavery. This diploma thesis covers the education, mind and body, prosecution and defence, interpretation and reading of Spinoza's Ethics.

Klíčová slova

Spinoza, etika, láska, poznání, nutnost, afekt, rozum, svoboda, účel, vzdor.

Keywords

Spinoza, ethics, love, understanding, obligation, affect, brains, freedom, goal and defiance.

Obsah

Úvod	10
1. VÝCHOVA V RODINÁCH A SPINOZOVA ETIKA	12
1.1. Výchovné styly	12
1.1.1. Vyžadující, ovládající směr	12
1.1.2. Nevyžadující, neovládající směr	13
1.2. Spinozova Etika	14
2. TĚLO A MYSL	22
2.1. Moje tělo a mysl	22
2.2. Pseudoaktivita těla a mysli	22
2.3. Descartes a Spinoza	25
3. OBŽALOBA	29
3.1. Svoboda	29
3.2. Rozum	29
3.3. Uspořádání	29
3.4. Soucit	30
3.5. Rádlovo svědectví	32
3.6. Aktuální hrozby	33
3.7. Shrnutí obžaloby	34
4. OBHAJOBA	35
4.1. Svoboda	35
4.2. Rozum	37
4.3. Uspořádání	44
4.4. Soucit	45
4.5. Shoda s Rádlem	48
4.6. Aktuální hrozby	49
4.7. Shrnutí obhajoby	49
5. SPINOZOVA ETIKA NA POVRCHU A UVNITŘ	50
5.1. Na povrchu	50
5.1.1. Vnější kruh	50
5.1.2. Čára spojující vnější kruh	50
5.1.3. Vnitřní kruh	50
5.1.4. Černé tečky	51
5.2. Spinozův život	53
5.3. Uvnitř	53
5.3.1. Struktura	53
5.3.2. Omnis determinatio est negatio	54
5.3.3. Prostý výklad spinozovských druhů poznání	55
5.3.4. Proroci a oběti	62
6. JAK ČÍST SPINOZOVU ETIKU?	68
6.1. Zleva	68
6.2. Zprava	69
6.3. Mezi řádky	70
Závěr	74
Seznam použité literatury	76
Resumé	77

Úvod

Tématem diplomová práce je Spinozova *Etika*. Každý, kdo přečetl Spinozovu *Etiku* a zajímá se o filozofii, ví, že se nabízí mnoho způsobů, jak ji interpretovat. Mohu se zaměřit na dílčí úseky, nebo si všimat více metafyzických (ontologických) úvah, anebo dílo pojmout nějakým jiným způsobem, který mne zrovna nenapadá. Nabízím interpretaci etickou.

V předválečném Československu se Spinozovi asi nejvíce věnovali František Drtina a Josef Tvrď. V současnosti především Martin Hemelík, který je podle dostupných informací také řádným členem mezinárodních spinozovských společností. Na jeho knihu *Spinoza* ve své práci odkazují. Vřele doporučuji. Autor také vybízí k neustálé intelektuální výzvě ve smyslu rozumět spinozovskému učení. V této práci popisují své intuitivní poznání naléhavého etického sdělení, jeho bytostného odkazu. Avšak nebráním se ani zmíněné intelektuální výzvě svým prostým výkladem spinozovských druhů poznání v samostatné kapitole.

Spinoza přitakal uvažování pod způsobem věčnosti. A tato práce je v pravém slova smyslu trénink a vedení praktického života v souladu s jeho zásadami. Jak postupně docházelo k porozumění pod vedením rozumu, ruku v ruce s omezováním a zmírněním afektů a zmatených idejí, stejně tak docházelo k četným úpravám v textu této práce. Výsledná podoba je výrazem spokojenosti při čtení tohoto vrcholného etického díla. Po dlouhých peripetiích jsem se nakonec dopracoval k určité „lehkosti“ čtení *Etiky*. Co je tedy eticky důležité? Zpřístupnit porozumění. Pro Spinozu je jedinou autoritou pravdivé poznání, východiskem přistupovat k životu pod způsobem věčnosti v trvalé intelektuální lásce k Bohu. Spinozova *Etika* je poctivá a nesmrtelná.

Postupovat budu tak, že se nejprve pokusím o úvodní upoutávku na Spinozovo dílo, následovat budou odbornější části, které nás povedou až k závěrečnému dokončení upoutávky. Opírat se budu o excerpci etických zásad ze Spinozova díla, některá jeho stanoviska srovnám z hlediskem Descartesa a všude tam, kde to snad napomůže srozumitelnosti, umocním pochopení po ruce vybranými příklady.

Formulované zásady magisterské práce tedy jsou:

1. Excerpce etických zásad ze Spinozova díla.
2. Srovnání mezi hledisky B. Spinozy a R. Descartesa.
3. Vybrané příklady k jednotlivým Spinozovým tvrzením ze současnosti.

Protože se jedná o etiku, chápu toto téma vážně. Plyne z toho pro mne několik dalších ne snad zásad, ale spíše intuitivních (řečeno spinozovsky) idejí, jak uchopit a především zpřístupnit Spinozovu

Etiku. Jednou z knih ze Seznamu literatury k této magisterské práci je Jaspersova *Otázka viny*, z níž mě kromě obsahu inspirují i názvy některých kapitol. Nejen z tohoto důvodu se pro srozumitelnost nabízí pojmout etickou interpretaci jako modelové soudní jednání rozhodující o její životnosti.

Obžaloba, obhajoba, to jsou zvolené opěrné body vtahující čtenáře ke Spinozově *Etice* ve střední části této magisterské práce. Proto neuvádím výše uvedené formulované zásady magisterské práce za sebou jako kapitoly, stejně tak jednotlivá tvrzení a etické zásady ze Spinozova díla. Čtenáře žádám o předporozumění, že tato část je plná „protichůdných afektů“ a pokouší se nahlédnout podstatu věci právě tímto způsobem, tzn. ve vleku představ a zmatených idejí. Jak si postupně ukážeme, pro třetí, intuitivní druh poznání, má představivost velký význam, a proto ponechávám tento dříve vypracovaný text bez úprav, i když jsem si dobře vědom určitých nepřesností a nedůsledností, které se pokusím napravit v další výkladové části.

Ve výkladové části jsem se zaměřil především na vysvětlení spinozovského rozumu, na popis jednotlivých druhů poznání a na strukturu díla tak, jak jsem ji porozuměl. Cílem je držet se tématu, zejména etického rozměru a vyjadřovat se co nejvíce etickým způsobem po vzoru Spinozy. Nicméně, pokud je tento způsob v některých částech narušen, je to v zájmu srozumitelnosti a pravdivosti, v zájmu ponechat průchod afektům všeho druhu, které jsou pro pochopení *Etiky* klíčové. Společně budeme hledat shodu, porozumění. Taková snaha je vlastně spinozovská „žádost“, činná radost. V závěru se pokusím o jiný způsob porozumění včetně zamyšlení, jak přiblížit dílo co nejsrozumitelnější formou, zpřístupnit každému člověku intelektuální lásku k Bohu smířením s tím či oním druhem poznání. Nabídnout Spinozovu *Etiku* jako etické východisko ze současné bíd, zmaru a zotročení.

Co říci na závěr úvodu této magisterské písemné práce? Etik je na světě tolik, kolik je lidí. Vzдор je jen jeden. Asi nejtěžším, přitom bytostně nutným cílem ve smyslu vzdoru, je zpřístupnit Spinozovu *Etiku* srozumitelnou formou pro co nejširší skupinu obyvatel. Prioritami práce jsou právě etično a srozumitelnost, konec konců jsou to bezpochyby nutné předpoklady vztahující se k učitelství. Spinozu analyzuji v souvislosti s fenoménem „výchova“. Vstupy do současnosti mají „prorocký“ charakter, který Spinoza v *Etice* velmi přesně popsal na několika afektech. Jinak jsou „voláním o pomoc“ k věci, a proto mi je, prosím, odpusťte. V celku si magisterská písemná práce neklade vyšší nárok než oživit zvolené téma. Inspirovat, otevřít horizonty, posunout hranice lidských vztahů prostorem pro shodu a porozumění, třeba pochopením jejich nekonečnosti.

1. VÝCHOVA V RODINÁCH A SPINOZOVA ETIKA

Tato kapitola je určena laikům. Nezbyvá, než se pokusit převést Spinozovu *Etiku* do každodenního běžného života řečí jednoduchou. Spinoza byl filozof praktický, lidé se zajímají o praktické věci a doba přináší takový tlak, že základní stavební kámen, rodina, je ohroženým, rozpadajícím se celkem. Spinoza svou *Etikou* nikdy nezapřel svůj původ. Tato kapitola je riskantní start, protože se rodinné vztahy bytostně dotýkají každého. Jak bychom měli podle Spinozy postupovat? O tom více v kapitole 25. Přidavku *Etiky*, ze které je nyní část citována:

„Přeje-li si někdo pomáhat jiným radou nebo skutkem, aby současně s ním požívali nejvyššího dobra, bude se snažit získat si jejich lásku, a nikoli obrátit na sebe jejich pozornost, aby jeho učení neslo po něm jeho jméno, a vůbec se bude snažit, aby ostatním neposkytl vůbec žádnou příčinu k nenávisti. Ve společném rozmlouvách bude dávat pozor, aby se nedotýkal lidských chyb a o lidské nemohoucnosti bude mluvit jen velmi šetrně. Tím hojněji bude zdůrazňovat lidské ctnosti neboli schopnosti a způsoby, jakými je lze zdokonalovat, aby se takto lidé snažili žít pokud možno nikoli ze strachu nebo odporu, nýbrž z pouhého afektu radosti a podle příkazů rozumu.“¹

Risk tedy spočívá v tom, že téma výchovy je tak zásadní, že bude obtížné nedotknout se, přesto, chceme-li být etičtí, měli bychom se o shodu pokusit.

1.1. Výchovné styly

Výchovu v rodinách si schematicky rozdělíme na dva směry.² K tomuto rozdělení jsem byl determinován a to je také jediné spojení se Spinozou. Žádná souvislost by nebyla v případě, pokud by se jednalo o výběr nahodilý. To ale právě podle Spinozy není možné. První směr výchovy je vyžadující, ovládající. Druhý směr výchovy je nevyžadující, neovládající. Možnosti výchovných stylů se dále kombinují podle toho, zda-li je náš styl spíše přijímající, reagující, orientovaný na dítě, nebo opačně, je-li odmítající, nereagující, orientovaný na rodiče.

1.1.1. Vyžadující, ovládající směr

Autoritativní styl je tedy vyžadující, ovládající, zároveň přijímající, reagující, orientovaný na dítě.

„Rodičovský styl vyžaduje od dětí, aby se chovaly rozumně a společensky, na úrovni odpovídající věku a schopnostem. Tomuto stylu je vlastní vřelost, péče, rodiče se vyptávají na názory a city dítěte. Rodičovská rozhodnutí bývají dětem zdůvodňována. Chování dítěte je pak nezávislé, sebeprosazující,

¹ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 238.

² Vališová, A.: *Autorita ve výchově: vzestup, pád, nebo pomalý návrat*. Praha 1999, Carolinum, s. 89.

kamarádké vůči vrstevníkům, spolupracující vůči rodičům, spokojené, usilující o nejlepší výkon, úspěšné.“³

Autoritářský vyžadující a ovládající styl je odmítající, nereagující, orientovaný na rodiče.

*„Rodičovský styl prosazuje moc a ovládání bez vřelosti a bez oboustranné komunikace. Stanoví absolutní nároky. Vyžaduje poslušnost, úctu k autoritě a tradici a tvrdou práci. Chování dítěte má v důsledku tohoto stylu sklon k sociální izolaci. Postrádá spontaneitu. Dívky bývají závislé a bez snahy o dobrý výkon. Chlapci mívají sklon k agresivitě vůči vrstevníkům.“*⁴

1.1.2. Nevyžadující, neovládající směr

Druhý styl je v tomto modelu rodinné výchovy zastoupen shovívavým a zanedbávajícím přístupem. Shovívavý je nevyžadující, neovládající, ale zároveň je přijímající, reagující, orientovaný na dítě.

*„Rodičovský styl toho od dětí vyžaduje málo. Charakterizující je jako přijímající, reagující a orientovaný na děti. Chování dítěte se vyznačuje převládajícím pozitivním a živým citovým laděním, avšak je nezralé, neovládá své impulsy, postrádá přiměřenou společenskou odpovědnost a nedokáže spoléhat na sebe, mívá dokonce sklon k agresivitě.“*⁵

Zanedbávající styl je pochopitelně také nevyžadující a neovládající, ke všemu však také odmítající, nereagující, orientovaný na rodiče.

*„Rodičovský styl je vlastní rodičům, příliš zaměstnaným svými činnostmi. Nedostatečně se zúčastňují života dětí, jeví malý zájem o to, čím se zabývají. Rodiče se vyhýbají oboustranné komunikaci a zřídka si všímají názorů a citů dítěte. Chování dítěte jeví sklon k náladovosti a prozrazuje nedostatek soustředění. Dítě je rozmařilé, neovládá své city a impulsy. Nestojí o školní výkon. Často chodí za školu a je vystaveno nebezpečí toxikomanie.“*⁶

Vyžadující může být buď pouhou demonstrací síly a ovládáním slabšího hrubou silou (autoritářská). **Dítě se musí bát.** Častěji se jedná o přístup, který vychází z přesvědčení rodičů, že dítě lze vychovávat k něčemu jedině tak, že musí být soustavně vytvářen tlak (autoritativní). Dítě musí mít respekt a plnit povinnosti důsledně vyžadované rodiči.

³ Vališová, A.: *Autorita ve výchově: vzestup, pád, nebo pomalý návrat.* Praha, Karolinum 1999, s. 89.

⁴ Tamtéž, s. 90.

⁵ Tamtéž, s. 90.

⁶ Tamtéž, s. 90.

Volnější přístup je opět v zásadě dvojí. Může se jednat o „nevýchovu“ (zanedbávající), anebo je volnější přístup výsledkem přesvědčení rodičů, že je to tak správné, svůj zájem projevují větší pasivitou v požadavcích, aktivněji v naslouchání (shovívavý). **Dítě se nesmí bát.**

1.2. Spinozova Etika

Co myslíte, který výchovný styl je správný? Spinoza by na tuto otázku zřejmě neodpověděl, neboť takto položená otázka svádí ke konečnosti, finalismu, k účelovému zdůvodňování. Postupujme jinak. Které naše výchovné jednání vychází z nezvladatelných vášní? Ve vyžadujícím vzoru je to onen příklad autoritářský, ovládání slabšího, často za pomoci hrubé síly. Volnější přístup nám zastupuje vzor „nevýchovy“. Nezvladatelné vášně jsou vlastními slovy takové způsoby jednání, kterým chybí přesvědčení o správnosti, vycházejí z nás pudově, nesnažíme se je chápat a vycházejí z nás bez rozumu podle toho, jak jsme jako lidé nastavení. Každé jednání vychází z našeho těla, z našich vášní. To je Spinoza, hlouběji by mělo spinozovsky zaznít, že „člověk není nic jiného, než jak Bůh myslí.“

Nyní si podrobněji všimněme **vášní zvladatelných**, tedy výchovy **vyžadující** v jednom případě, která se zakládá na přesvědčení, že je to tak správné; a stejným způsobem, tedy na základě přesvědčení, že je to tak správné, můžeme v případě druhém vychovávat **volněji**.

V obou případech se jedná o přístup 1+1=2. Do výchovy vstoupil také rozum!

Výchova se opírá o láskyplný vztah k dětem také tím, že je výchovou vědomou podle toho, jak daný člověk o výchově přemýšlí a co svým jednáním v celku sleduje. Všimli jsme si jistě také, že předpokladem je určitá vyhraněnost, tedy opět naše jednání vychází z našeho těla a obsahově je nutně vášnivé s tím rozdílem, že o svých vášních víme. Vášně zvladatelné jsou tedy ty, o který víme, které chápeme. Spinoza tyto vášně nazývá afekty, ale názvosloví v tuto chvíli není důležité.

Důležité je vědět, že jedná-li ve stylu 1+1=2, používám svůj rozum.

Jak lze zjistit, že se jedná o rozumové poznání? Nemůže to být zvyk? Proč by 1+1=2 mělo být zrovna 2? Chci-li tuto kapitolu věnovat například lidem, kteří právě přišli utahaní z práce, anebo jsou sice odpočatí, ale nemají tolik času, pak jsem zvolil jednoduchý příklad 1+1=2, který má demonstrovat zákonitost a nutnost věcí. Tak jako v celém Spinozovi, i zde jde o shodu, tzn., že se na tento příklad musíme dívat z rovnováhy, tedy, že 2=-2. A to je právě zásadní rozdíl mezi zvykem a rozumem.

I tak prostý příklad, jako je 1+1=2 je nutné se nejen naučit a zvykově používat, ale zároveň jej intuitivně chápat v celku, v souvislostech.

Rovnice je od toho rovnicí, že se obě strany rovnají, hmoty neubývá ani nepřibývá a v každém okamžiku mění svou strukturu. Ze stejného důvodu nemůže být $1+1=0$ nebo $1+1=4$ či cokoli jiného, chápeme-li uvedené příklady zákonitě, nutně, nikoli zvykově. A právě v tom má nezastupitelnou roli rozum, byť je nám dán, ona zákonitost je nám v složitých situacích téměř nedostupná jako poznání. Vyžaduje po zotročených lidech příliš.

Spinozova Etika vyvádí lidstvo z otroctví. Otázkou je, zda-li o to my lidé stojíme.

Netřeba podrobněji popisovat, že k životu patří situace, kdy se nám rozum „kalí“. Může jít o případy nemoci, stáří, neúplnosti rodin apod. Ano? Jistě můžete v tuto chvíli napadnout, že nemocný člověk, starší člověk, anebo člověk vychovávající nebo vyrůstající v neúplné rodině není *apriory* postižen „zakaleným“ rozumem. Ano, souhlasím, já však měl na mysli „únavu materiálu“, protože vše vychází z našeho těla a život už je takový, že člověk je náchylnější k únavě v naznačených stavech. Přirozeně, je-li člověk nemocný, starší, či je-li na každodenní nezbytný „rodinný provoz“ sám, pak je možné pod tíhou okolností ve svém jednání pravděpodobněji více kolísat, neboť rozum jednoduše „nestíhá“ pojmout souvislosti, není oddechu. Autoritativního vychovatele postihne například nedůslednost, naopak vychovatel volnomyšlenkář třeba v záchvatu hněvu zapomene na své přesvědčení, že dítě nesmí zbytečně stresovat. Jinými slovy, běžně se stává, že $1+1=2$ je sice v paměti uloženo, nicméně je tato zákonitost okolnostmi (vnějšími příčinami) zastřena.

A to nejdůležitější přijde teď. Samozřejmě, že nemoc, stáří, samota ovlivňují náš stav a tak jako v případě dvou zcela opačných rozumových výchov...viz výše, i v těchto případech se běžně stává, že člověk obklopen ztrátami, které na sobě pociťuje, může v důsledku toho lépe vyhodnotit skutečný stav věcí a může si tedy také počínat rozumněji než ten, komu aktuálně v tomto smyslu nechybí nic. Rozepsal jsem možnosti právě proto, abych částečně vyvolal nesouhlas a navedl čtenáře k úvaze.

Nejvíce se „kalí“ rozum v důsledku naší neochoty věnovat mu patřičnou pozornost.

Tak soudí i Spinoza například v kapitole 13. Přidavku *Etiky*:

„K tomu všemu je třeba umění a bdělosti. Lidé jsou totiž různí (těch, kteří žijí podle předpisu rozumu, je velmi málo), většinou jsou závistiví a mají sklon spíš k mstivosti než k milosrdenství. Je třeba zvláštní schopnosti ducha, abychom se ke každému chovali podle jeho povahy a abychom se zároveň zdrželi napodobování jejich afektů. Kdo umí lidi jen napadat a pranýřovat jejich chyby, než aby je učil ctnosti, a neumí jejich ducha posílit, nýbrž pouze zlomit, je na obtíž sobě i ostatním. Tak by mnozí lidé z přílišné netrpělivosti a z falešné náboženské horlivosti žili raději mezi zvířaty než mezi lidmi. Jako například chlapci nebo mladíci, kteří nechtějí s chladnou myslí snášet výčitky svých rodičů, utíkají k vojsku, dávají přednost nepohodlnému životu v boji a tyranským rozkazům před

pohodlím domova a otcovským napomináním a nechají na sebe naložit jakékoli břemeno, jen když se tak rodičům pomstí.“⁷

Většina lidí rozum neužívá, ať pod tíhou vnějších okolností nebo vnitřní převahou nezvladatelných vášní, tak zřejmě v důsledku postupného zpohodlnění (což bylo jako „vše v jednom“ zjednodušeně vyjádřeno „únavou materiálu“). Přemýšlení bolí stejným způsobem jako těžká manuální práce. A bohužel, vztahuje-li člověk ke svému jednání vždy jen nějaký účel, dovede si například na možnostech pracovního trhu nebo na principu fungování moderních společností, spočítat, že se mu přemýšlet spíše nevyplatí. Rezignoval na výsledek $1+1=2$ s takovou zvláštní úlevou, protože každý den bezprostředně zakouší, že tento výsledek neplatí a naučil se podle toho jednat. Stává se tak přihlížejícím vlastní záhubě, poněvadž výsledek $1+1=2$ nepovažuje za nijak zvlášť důležitý. Pokud se naskytne příležitost výsledek změnit v lepší, nejspíše se podaří tím, že jednu jedničku (sebe), anebo jedničku druhou (jiného člověka) jednoduše vytěsni ze svého uvažování, pak účel je naplněn a přemýšlet se samo sebou stává zbytečné, vždyť přestože chybí jedna proměnná, výsledek je 2. To je, stručně řečeno, ono požírání jednoho druhým ve stylu novodobého otroctví. A pokud se rozhodne přemýšlet, tak zpravidla účelově a o tom, jak z $1+1=2$ udělat ve výsledku nekonečné několikanásobky podle nastavení a schopností účelově přemýšlejícího člověka.

Zapamatujme si. Rozum přestává plnit svoji funkci vždy, když se odchýlí od rovnice $1+1=2$, ať již ignorováním proměnných na levé straně, stejně tak zmateně idealizovanými představami o několikanásobně hodnotnějším a účelném výsledku na pravé straně rovnice!

Pro život je tedy důležité vědět, že $1+1=2$ a zároveň vědět, že $1+1=2$ představuje v lidském životě dynamický proces, ve kterém snadno tuto hodnotu ztrácíme a velmi obtížně se na ni rozpomínáme. Přestože je evidentní, že $1+1=2$, hodnota 2 si vzápětí nemusí být vůbec podobná své předchozí podobě stejného výsledku 2. K tomu lze v každém okamžiku dojít intuitivní cestou, která se v našich modelových výchovných vzorech klikatí zhruba takto: tam, kde se dítě má bát, vede cesta do otroctví. Tam, kde se dítě nemá bát, vede cesta k ovládnutí druhých. Snad je rozuměno, že jsou užity extrémy a z důvodu výše naznačené kolísavosti je drtivá většina dětí napůl otroky a napůl otrokáři. Kolísavost se ostatně popisuje i v odborné literatuře, se kterou v této kapitole pracujeme.

„Někteří rodiče mohou pochopitelně svůj styl měnit. Děje se tak pod vlivem vnějších okolností, v závislosti na momentálním vnímání vztahu k dětem a také na okamžité vlastní náladě a citovém rozpoložení. Mnozí jsou nevyhranění a jejich péče nese rysy několika výše popsaných stylů. Stejně tak

⁷ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 236.

individuální rozdíly mezi dětmi v temperamentu a ve schopnostech způsobují, že i ony se odchýlí od výše popsaných způsobů odezvy v chování.“⁸

Důležité je, jak k intuitivnímu poznání dochází a co je jeho výsledkem. Každá mezní situace v životě člověka v sobě skrývá něco nepopsatelného. Posuňme se v čase, děti jednoho dne dospějí, stávají se mladými lidmi. Děti vychovávané v mezích $1+1=2$ mají obvykle ten dar, že mnohem srdečněji a celým svým tělem prožívají a vyžadují to, čemu my dospělí říkáme spravedlnost. Souhlasíte? Pocitem bezpečí je pro ně jistě stav, když něčemu rozumí. Když věci mají svůj řád. Jinými slovy, dítě, které se naučí, že $1+1=2$, z tohoto poznání nikdy nesleví, pokud není násilnými vnějšími příčinami toto poznání doslova vytlučeno z mysli. Stejným způsobem, tedy vědomím o tom, že $1+1=2$, prožívá dítě spravedlnost, o které dospělí lidé spíše jen mluví, než v ní žijí. Souhlasíte, že dospělí lidé o spravedlnosti spíše jen mluví?

Věnujme se oné spravedlnosti, která je v očích dítěte jasnější třeba proto, že dítě není zatíženo „obstaráváním věcí“ v takové míře, v jaké jsou k ní nuceni a v jaké se k ní nutí rodiče.

Dospívá-li mladý člověk, dříve nebo později může mít ke své výchově výhrady.

Vidí to jinak. Dospívání je nutně spojeno s poznáváním sebe sama, je tu náhle něco, co zcela vybočuje z normy $1+1=2$, co my dospělí nazýváme nakonec ve výsledku intuicí. Dospívající tedy nemusí vědět, že zděšení nebo nadšení, které prožívá, nutně vede k nějakému intelektuálnímu objevu (intuici), ale ví, že se něco děje. Že výsledek $1+1=2$ má trhliny v otázkách života a smrti. S přibývajícím věkem je nesmírně důležité, aby toto poznávání sebe sama zůstalo nepostradatelnou součástí jeho života. Nechceme-li vidět, slyšet, cítit $1+1=2$, nemůžeme směřovat k pravdě.

Mladý člověk se vztahem ke spravedlnosti tedy intuitivně ví, že ať již byla výchova rodičů jakákoli, pokud vycházela z rozumu, tedy z $1+1=2$ (dítě, vlastně již mladý dospělý člověk poznává vlastní spravedlnost ze svého těla, ze svých vášní a bezesporu ji cítí nebo necítí), pak byla nutně láskyplná, ke které sice může mít mladý člověk výhrady, v celku si však uvědomuje výhody i nevýhody zvolené výchovy, jistou zákonitost věcí, jež vede ke smíření. Prožívá vzájemný vztah, na kterém mu záleží. Intuitivně porozumělo, že to rodiče mysleli dobře.

Nedostatečné poznání výsledku $1+1=2$ pro dospívajícího neznamena, že dobrovolně ustoupí.

„Všechny hodnoty já získané v dětství musí vyústit do identity já.“⁹

⁸ Vališová, A.: *Autorita ve výchově: vzestup, pád, nebo pomalý návrat*. Praha, Karolinum 1999, s. 90.

⁹ Fürst, M.: *Psychologie*. Přel. J. Horák, Olomouc, Votobia 1997, s. 150.

Ústup se stává v případech, kdy jsou o tomto nezpochybnitelném výsledku vedeny mezigenerační pře bez snahy o porozumění.

„Existují-li pochybnosti o vlastní identitě, pak dochází nezřídka ke kriminálním nebo psychotickým epizodám.“¹⁰

Pro připomenutí ocitujme znovu část z kapitoly 13. Přidavku:

„Jako například chlapci nebo mladíci, kteří nechťejí s chladnou myslí snášet výčitky svých rodičů, utíkají k vojsku, dávají přednost nepohodlnému životu v boji a tyranským rozkazům před pohodlím domova a otcovským napomínáním a nechají na sebe naložit jakékoli břemeno, jen když se tak rodičům pomstí.“¹¹

Dnes se může jednat o situace, kdy se dítě na protest vzdá školy nebo nějaké dlouhodobě vykonávané zájmové činnosti, v jiných případech čerstvě dospělý jedinec, je-li třeba soustavně kárán a je-li mu vyčítáno, že se málo snaží pracovat, vletí například do bezhlavého podnikání a opačně, cítí-li křivdu v hodnocení jeho životních snah, může na protest páchat kriminální činnost, byť to původně neměl vůbec v úmyslu. Jiní opustí domov pod jinou záminkou. Takové případy včetně dalších nezmiňovaných si jistě každý čtenář vybaví či připomene ze svého vlastního života. Vraťme se k východisku, které má rozumový základ. V nitru mladého člověka se odehrává svár, který pramení z jiného náhledu na život, z jiného náhledu na rovnici $1+1=2$. Vědomím o spravedlnosti, o snaze svých rodičů jednat co nejlépe v jeho prospěch, se ocitá ve stavu, který nutně vede k omezení možností svévolně jednat (rozhodne se buď nejednat zcela svévolně, nebo svévolně jedná, avšak nemá z toho takovou radost, je tedy ve svém jednání v celku omezen tak či onak).

Tento dynamický niterný svár plný života vede k usmíření, k porozumění, i když to třeba celý život nedokážeme vyjádřit a nemusí to tak ani vypadat.

Toto niterné omezení se dá vcelku popsat jako intuitivní stud. Jednáme-li bez povědomí o $1+1=2$, jsme ovládáni nezvladatelnými vášněmi, kde všechno je možné. Jednáme-li naopak intuitivně tak, že jsme si vědomi nejen svých vášní, ale také neuvěřitelných niterných proměn stálého výsledku $1+1=2$, pak je toho možné ještě víc než všechno, byť naše vášně mají obroušené hrany. Nemohou způsobit předčasný zánik života. Opět je všechno možné (kdykoli nás může přemoci silnější vnější příčina), ale **z našeho těla vychází neomezené množství možností vztahujících se jen k životu, k sebezachování se**. Dochází k porozumění celku tak, jak jsme toho v té chvíli schopni. Nejsme to my, kdo úmyslně způsobujeme škodu druhému, protože víme, že ji způsobujeme sami sobě.

¹⁰ Fürst, M.: *Psychologie*. Přel. J. Horák, Olomouc Votobia 1997, s. 150.

¹¹ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 236.

U mladého člověka je proces sebepoznávání určitým zděšením; zjišťuje totiž, že výsledek $1+1=2$ má zásadně jinou podobu, se kterou se bude muset nějak smířit, a zřejmě to nebude proměna poslední. Čím více je dospělý člověk mazanější, tím méně se vždy s novou podobou výsledku $1+1=2$ smiřuje a snaží se jej všemožně změnit. Mladý člověk ještě nechce změnit výsledek, ten je nutný a zákonitý, chce mu porozumět. Naráží na nepochopení okolí, které může předstírat všechny možné jiné výsledky, jen aby nemuselo čelit mnohdy prudkému vnitřnímu sváru nevybouřeného mládí, který se dere ven. Paradoxně v tomto věku ty nejplnější života, (což je dáno oním intuitivním objevem náhlé nepodobnosti $1+1=2$, nikoli nesprávnosti), my „zkušenější“ můžeme lámat a přesvědčovat tím, že výsledek $1+1=2$ neplatí. A děláme to rafinovaně tak, že předstíráme, že ten výsledek platí jaksi obecně, nikoli ve skutečnosti. A to platilo před sametovou revolucí a platí to, bohužel, i po revoluci. Pouze dospělý člověk, jenž je nadán k trvalému vlastnímu sebepoznávání, má odvahu mladým lidem nelhat a neklamat. Těch ale mnoho není, a jde-li o něco zásadního, je jich ještě méně.

Mladý člověk tak většinou naráží na něco nepochopitelného. Dospělí lidé mu většinou říkají, že $1+1=2$, ale chovají se úplně jinak.

Podle toho, kdo je otrokem a kdo je otrokář, předkládají své výpočty svým jednáním. Vzniká z toho nesmyslný mezilidský svár, který je jiného charakteru než ten náš vlastní, niterný.

Takto vzniká zlo, které se v přírodě nevyskytuje a které vyrobil člověk sám, protože ignoruje $1+1=2$! Vyskytuje se pouze v lidských vášních, které se zmateně klamou, když chtějí na úkor druhého vytěžit víc, než je nutné.

Nedotknul jsem se nás dospělých příliš? Z výše uvedeného také plyne, proč cesta za otroctvím v jednom případě, a cesta za ovládnutím druhých v případě druhém, nemusí být vždy naplněna. Je tu prostor, možnost vlastního jednání, chcete-li svobodného, ovšem probíhajícího nutně tak, jak vychází z Boha a jak bude vycházet z našeho těla (jak mu porozumíme), jak budeme schopni nezvladatelné vášně rozumem měnit ve spinozovské afekty, neboť člověk je nadán rozumem, a co nám dovolí vnější příčiny. Víte, tvrdit, že dospělí lidé mají jiné mínění o spravedlnosti než mladý člověk, není úplně přesné, současně si uvědomuji, že jsem se mohl mnoha lidí dotknout, což je v přímém rozporu se Spinozovou *Etikou*. Těžko říci, jestli upřesnění u čtenáře obстоjí, přesto se o něj pokusím. Mluvme raději o poctivosti než o spravedlnosti. O poctivosti k sobě samým v každém detailu svého chování.

Spinozova *Etika* je tak hlubokou sondou do lidského nitra, že se tají dech.

Introspekce (Jaspers by řekl sebeprosvěcování¹² a tento pojem budu dále používat), je snad nejetičtější a nejpravdivějším lidským životním příběhem, který Spinoza sice popsal pro někoho nepřehlednou a době poplatnou geometrickou metodou, nicméně je precizním odhalením nejen nás samých, ale i souvislostí, jež nás přesahují. Proto pokud mám čelit výtce, že není pravdou, že by dospělý člověk byl méně poctivý než mladý dospělý člověk, pak na svou obhajobu nemohu podat žádný důkaz. Intuice mi sice říká, že mladý člověk má větší touhu prosvítit sebe sama, ale důkaz chybí. Promiňte, ale je to stejné, jako kdybych měl podat důkaz o korupci a zneužívání moci.

Nemohu přece podat důkaz, že se politici a další vlivní úředníci všeho druhu podílejí na korupci a klientelském kmotření. Přesto to všichni každý den slyšíme, vidíme, cítíme a stále bytostněji prožíváme, ale v domnělé či skutečné bezmocnosti často předstíráme, že nic takového neprožíváme, necítíme, nevidíme, neslyšíme.

Spinozova *Etika* obsahuje mnoho důkazů, které postihují nitro politika, bezdomovce, otrokáře či otroka precizním odhalením. Je ovšem nutný jeden zásadní předpoklad a tím je zájem o sebeprosvěcování. **A tento zájem je zakryt účelovým obstaráváním věcí a umělými společenskými tlaky, jimiž se civilizovaný svět ubírá.** Politik, bezdomovec, otrokář i otrok obstarávají a nemají čas. Takto to popisuje Spinoza v kapitole 30 Přídavku *Etiky*:

„Jsou-li tedy dobré ty věci, které podporují části těla v jejich funkcích, a spočívá-li radost v tom, že schopnosti člověka, pokud sestává z mysli a těla, jsou podporovány nebo se zvětšují, pak všechny věci, které nám přinášejí radost, jsou dobré. Protože však činnost věcí nesměřuje k tomu, aby podněcovaly k radosti, a mohutnost jejich působení se nepřizpůsobuje našemu užitku a konečně protože radost se ve většině případů vztahuje jen k jedné části těla, jsou afekty radosti a v důsledku toho i touhy, které se v nich rodí – není-li rozum bdělý – namnoze nadměrné. K tomu se druzí ještě ta okolnost, že pod vlivem afektu považujeme za nejdůležitější to, co je příjemné v přítomnosti a že budoucnost nedokážeme posoudit se stejným afektem ducha.“¹³

Ano, **politik** se utápí v obstarávání, ve výsledku si přiznává a vytváří několikanásobně více než 2 (**nadměrně**). Ano, bezdomovec se zřejmě utápí v **nadměrném** obstarávání pití přispívající ke krajní rezignaci na výsledek 2. Ano, **otrokář** i **otrok**, každý svým vlastním způsobem obstarávají věci, jeden **nadměrně** násobí výsledek 2, druhého šířá vlastní nitro nebo svárem šířá druhého a **nadměrně** očekává, že výsledek 2 bude platit, i když jedna z proměnných na levé straně rovnice není naplňována.

A hle, tak nějak intuitivně cítím, že mladý člověk není nucen účelově obstarávat, zatímco dospělejší již rezignoval. Prokážeme odvahu k hluboké poctivosti, kterou nikdo nikdy nepostřehne?

¹² Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 101.

¹³ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 239 a 240.

Tak to je Spinozova *Etika*, pokud ji nechcete číst. Vše vychází z našich těl, nemůžeme být nevyhranění a tedy ovládají nás vášně. Proto je nutné stavět na $1+1=2$ a přitom vědět, že je to poznání správné, ale **za okamžik nepodobné si**. Jistějším se v mezích našich schopností může stát, přistoupíme-li k poctivému sebepoznávání v čase nám určeném. Intuitivně objevíme netušené, přesto smířlivé zákonitosti, jež pramení z našeho vnitřního sváru (vlastního a opravdového), kterým jednoduchý výpočet $1+1=2$ znovu a znovu znejistěn prochází v neuvěřitelných podobách našeho života. Žádný dualismus, ale jednota. Žádná kauzální jednotlivost, ale celek. Žádná teorie, ale praxe. Žádný mravní populismus, ale obyčejná sebezáchova. Žádné „okecávání“, ale sebepoznávání. Žádná falešná morálka, nýbrž nutnost. Žádná statická „všeznalost“, nýbrž sebezáchovný pohyb v porozumění. Žádné prázdno, ale nic, co by bránilo úplnosti. Žádné války, ale smír.

Války jsou klamáním sebe samých, když chceme změnit výsledek $1+1=2$. Jsou vymyšleny otrokáři a naplňovány otroky, kteří se pobíjejí mezi sebou ve jménu uměle vyvolaných svárů.

K tomu kapitola 9 Přídavku *Etiky*:

„Nic se nemůže s něčí přirozeností shodovat víc než ostatní individua téhož druhu. Proto není dáno člověku k zachování jeho bytí a k jeho rozumnému životu nic užitečnějšího než opět člověk vedený rozumem. Dále, protože mezi jednotlivými věcmi neznáme nic cennějšího, než je člověk vedený rozumem, nemůže nikdo ukázat velikost svého umění a svého nadání lépe než tím, že vychovává lidi tak, aby nakonec žili podle příkazů vlastního rozumu.“¹⁴

Jediná opravdová a láskyplná válka probíhá v nás samých a z nás samých za předpokladu $1+1=2$ smířlivě a s ostychem (studem) vystupuje na povrch v cestě za shodou a porozuměním.

Mezilidské sváry jsou lidskými výmysly z touhy vyvolávat a ukojit své nezvladatelné vášně. Vyplývají také z „únavy materiálu, kdy se snadněji uvnitř rezignuje a navenek nezřízeně střílí s touhou po jakémkoli konci. Současná společnost, ve které žijeme, je společnost klientelská.

Není dospělý člověk jen loutka řízená nadměrným obstaráváním věcí k mezilidským svárům všeho druhu?

Spinozova *Etika* niterně až intimně sebeprosvěcuje každého, kdo o to stojí. A navenek za nás, kteří to z plna hrdla ani jinak nedokážeme, volá s neúplatnou a nezastřenou geometrickou přesností: maminko, tatínku!

¹⁴ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 235.

2. TĚLO A MYSL

Je zvláštní, jaké jsou lidské cesty teologů a filozofů. Bezesné noci či náměsíčně toulavé dny hledají logickou oporu či doufají v náhlé zjevení. Odnepaměti.

2.1. Moje tělo a mysl

Z filozofického hlediska mě upoutalo, že Spinoza popírá nezištnost. Jako sportovec věnující se týmovým hrám jsem tolikrát sám říkal a tolikrát slyšel, že někdo někomu nezištně přihrál, že jsem chtěl zjistit, proč Spinoza nezištnost popírá a přitom své dílo nazývá *Etikou*. Není to nějaká parodie na etiku? Zjišťuji, že ne. Vždyť vše vychází z našeho těla a i kdyby se naše mysl v euforické extázi pokládala za zcela nezištnou, i kdyby nás celý svět nadšeně uznával za nejnezištnější osobu, i kdybychom posbírali tisíce cen a ještě více čestných občanství za nezištnost, kdesi uvnitř sebe samých víme, že si naše tělo i mysl cosi zákonitě žádá. Jakou však vlastně máme moc nad afekty? Co je charakteristické pro metodu poznávání? V odpovědích na tyto otázky bychom měli spatřit zásadní rozdíly mezi Spinozou a Descartesem. Slavný Francouz Descartes je téměř pomlouván, že jeho filozofie se netýká běžných životních potřeb, a nad naším milým Spinozou zlomili hůl všichni, kdo se zhrozili jeho geometrické metody, substance, atributů a modů atd.

Podle Spinozy vše vychází z těla a já právě cítím, že už se u počítače hrbím dost dlouho, ještě jsem tuto kapitulu pořádně nezačal a cítím, že je potřeba se protáhnout, něčeho se třeba napít. Pokud mám připomenout jeden z hlavních rozdílů mezi Spinozou a Descartesem, tedy zejména to, že Descartes rozdělil člověka na dvě samostatné substance a pojmenoval je jako rozlehlost a myšlení, zatímco Spinoza dovodil, že substance může být jen jedna a atribut hmoty a myšlení je v podstatě jedno a totéž, což se jen různě projevuje v modech podle svého charakteru, tedy ve způsobu jednání, pak tedy tento zdánlivý primitivní detail, že chťe nechtě budu muset za pár minut na chvíli přestat psát a narovnat se, je důkazem, že vše vychází z těla a že pravdu má Spinoza.

2.2. Pseudoaktivity těla a mysli

Filozofie se zpočátku stala mojí pseudoaktivitou. Byl jsem k ní determinován. Pokud bych zůstal pouze u pseudoaktivity, zřejmě by stačilo odložit Descartesa na str. 29 jeho *Meditace o první filosofii*:

„Dnes jsem tedy náležitě oprostil mysl od všech starostí, zajistil si nerušený klid, jsem sám a konečně se budu vážně a svobodně věnovat všeobecnému bourání svých letitých názorů.“¹⁵

¹⁵ Descartes, R.: *Meditace o první filosofii*. Praha, Oikoymenh 2010, s. 29.

Pokud je oním bouráním letitých názorů výsledek, že tělo a mysl jsou dvě rozdělené substance, pak jen v tomto popisu, jak sám sebe dostává do pohody, aby se mohl přemýšlení věnovat, je podán přesně opačný důkaz. Těžko by například mohl jen tak přemýšlet „o nesmrtelnosti brouka“ při své službě v armádě v ohnisku nějaké z náboženských bitev, kterých se zúčastnil a za což měl i dostatečný příjem, aby si pro své meditování zajistil nerušený klid a oprostil svoji mysl od všech starostí.¹⁶ Jeho tělo si žádá určité podmínky pro duševní práci, z důvodu obvyklé sebezáchovy, z důvodu uzpůsobení tělesných potřeb na přemýšlení. Lidsky vyjádřil Spinoza jednotu těla a mysli v kapitole 27 Přidavku:

„Kromě toho, že jsou nám věci mimo nás užitečné k získávání zkušeností a poznání tím, že je pozorujeme a přetváříme v jiné, jsou nám užitečné především proto, že slouží k zachování našeho těla. Z tohoto důvodu jsou nám užitečné hlavně ty věci, které poskytují potravu a živí tělo tak, aby všechny jeho části mohly správně plnit svou funkci. Čím je tělo vhodněji uzpůsobeno k tomu, aby mohlo být podněcováno mnoha způsoby a působilo mnoha způsoby na vnější tělesa, tím je mysl vhodněji uzpůsobena k myšlení. Zdá se však, že v přírodě je známo jen málo věcí tohoto druhu. Proto je k řádné výživě těla třeba mnoho druhů potravy různé přirozenosti. Lidské tělo se skládá z velkého počtu částic různé přirozenosti, které potřebují neustále různou potravu, aby tělo bylo schopné všeho, co z jeho přirozenosti může plynout, a také aby duše byla uzpůsobená k chápání velkého počtu věcí.“¹⁷

Předvádím jakousi pseudoaktivitu nebo se pokouším opravdu poctivě filozofovat? Asociace s právě před chvílí zmíněnou válečnou Descartesovou účastí mě nutí k otázkám. Není náš život, tedy vytvořené prostředí k životu, pouze útokem člověka na člověka? Bojíme se nebo nebojíme podat člověku ruku? Sáhnout si pro leták při výstupu z metra, aniž se dopředu zhrozíme, že nás chce zase někdo otravovat nebo připravit o peníze? Podat ruku bezdomovci, zděšení, zda-li nás někdo neuvidí či z obavy, aby nás nestáhl s sebou? Bojíme se pomoci na dálnici či jinde řidiči v nesnázích, vybavíme-li si bezpočet přepadení, jež jsou umožněna precizně fingovanou nouzí? S krutou bezmocností či pocitem viny posíláme naše bezbranné dítě samotné na kroužek, který je o tři bloky od domu dál?

Bojíme si přiznat, že útok člověka na člověka je v jakékoli sféře žití tak silný, že mu nelze uniknout? Že skutečný svět je nám cizí, protože neútočíme-li, omezuje naši tělesnou či duševní aktivitu a manipuluje s námi? A jsme schopni si přiznat, že nemáme-li moc či chuť útočit, řešíme tuto disharmonii únikem? Vyhledáváním pseudoaktivit duševních či fyzických? Co budeme dělat? Až zase potkáme něco či někoho, koho potkat nechceme, abychom odvrátili tvář či zavřeli oči? Nebo abychom v záchvatu hněvu ze zoufalství přímo zaútočili na jiného člověka třeba tím, že posledního zotročeně nezotročeného z posledních, bezdomovce, v afektu hněvu obviníme, že jen škemrá a pije? Nebo ho necháme rovnou umrznout?

¹⁶ Clarke, B.L.: *René Descartes*. In: Velké postavy západního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor 1999, s. 240-246.

¹⁷ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 238 a 239.

Co vlastně máme dělat? Zde je asi vhodné připomenout kapitolu 17. z Příkladu Spinozovy *Etiky*:

„Lidé, a zvláště ti, kteří nemají, odkud by mohli získat to, co je nezbytné k zachování života, dají se rovněž získat štědrostí. Ale poskytnout pomoc v nouzi každému, kdo ji potřebuje, přesahuje síly i vlastní užitek každého jednotlivce. Bohatství soukromníka k tomu zdaleka nedostačuje. Mimoto jsou možnosti jednotlivce natolik omezené, že si takto nemůže získat přátelství všech. Proto je starost o chudé věci společnosti jako celku a náleží k obecnému blahu.“¹⁸

Tato ne zcela definitivní rezignace, individuální odvracení se, které prožíváme, vede k úniku k pseudoaktivitám. Jistě nebudu dalek od pravdy, doplním-li pohyb svých myšlenek o pocit, že různým pseudoaktivitám holdují na celém civilizovaném světě masy lidí. Bohužel zřejmě ze stejného důvodu jako my, kteří se k úniku přiznáváme. Vybít nahromaděnou energii v únikové zóně, chci-li alespoň několik okamžiků během dne strávit nezmanipulován, nezotročen. Sám sebou. Není to iluze? Co nám přináší únikové cesty, když se nechceme dopustit útoku člověka na člověka? Vstupujeme na nová území, jimiž se nutně stávají zvolené pseudoaktivity.

Netrpělivost může způsobit, že je posléze vyměníme za jiné. Zřejmě se staneme turisty. Pokud stále platí rozdělení podle sociologa Bauman, ¹⁹ že mezi určující archetypy postmoderních lidských typů patří zevloun, tulák a turista, pak je asi jakákoli turistika nejbližší aktivnímu člověku. Nicméně pokud je však počáteční netrpělivost překonána, na únikovou turistiku je již méně času a hlavní pseudoaktivita se může stát aktivitou skutečnou. I k této fázi (přechodu z pseudoaktivity v aktivitu) jsem byl determinován. Z nahromaděných stohů myšlenek různých filozofů a teologů z celého světa **jsem nejvíce za své pojal Spinozovo pojetí etického myšlení, bez kterého je etické jednání pouhým chvilkovým uplácením sebe sama. Tak to cítím ze svého těla.**

Člověk se pokolikáté už vrací na místo činu. Mám-li tedy pokud možno co nejsrozumitelněji odpovědět, i když se mě zrovna nikdo na nic neptá, co mi intuitivně Spinozova *Etika* přináší, pak je to obsah umožňující poctivost k sobě samému a porozumění celku, po čemž jsem od jisté doby nesmírně toužil. To mi naše klientelská společnost, ve které žiji, naopak ztěžuje, chce mě skrytě či transparentně, podle toho, jak se to hodí, zotročit.

Poctivost je v klientelské společnosti něco jako ptačí chřipka, která musí být vymýcena.

Spinoza mi dopřává niterný ostrůvek, kam mohu uniknout, ze kterého nyní zcela nesmyslně volám do zotročeného světa. Nedojde-li ke změně myšlení nás lidí, nemůže dojít ke změně chování. Chování lidí se nemění, mění se jen technika násilí.

¹⁸ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 237.

¹⁹ Nesvadba, P.: *Je zdrženlivost ještě stále hodnotou?* Psychologie dnes 2007, č.3, s. 50-53.

Proč zrovna Spinoza a proč zrovna nyní? Od Spinozy vím, že jsem determinován. Hegel prohlásil,²⁰ že kdo chce být filozofem, musí se stát nejprve spinozistou. Dodal bych, kdo chce být vyveden z otroctví (otrokář i otrok), kdo chce poctivě žít a eticky myslet. Čím tedy Spinozova *Etika* vyvádí lidstvo z otroctví?

„Nic se nemůže s něčí přirozeností shodovat víc než ostatní individua téhož druhu. Proto není dáno člověku k zachování jeho bytí a k jeho rozumnému životu nic užitečnějšího než opět člověk vedený rozumem. Dále, protože mezi jednotlivými věcmi neznáme nic cennějšího, než je člověk vedený rozumem, nemůže nikdo ukázat velikost svého umění a svého nadání lépe než tím, že vychovává lidi tak, aby nakonec žili podle příkazů vlastního rozumu.“²¹

Měl bych jít příkladem a přestat psát, vyjít vstříc svému tělu. Dát do toho rozum.

2.3. Descartes a Spinoza

Oba velikáni novověku mají mnohé společné, jistým způsobem je Descartes předchůdce, kterého ovšem Spinoza svým přátelům náležitě vyložil a také opravil. Zejména v pohledu na pravdu ve vztahu k metodě a v souvislosti s mocí nad afekty. V knize *Meditace o první filosofii* Descartes popisuje:

„Copak nejsem svázán s tělem a smysly tak, že bez nich nemohu být? Ale přesvědčil jsem sám sebe, že na světě není vůbec nic, žádné nebe, žádná země, žádné mysli a žádná těla; není to snad tudíž tak, že nejsem ani já? Naopak, jistě jsem, pokud jsem sám sebe o něčem přesvědčil.“²²

Descartes medituje tak, že se pokusí všechno smyslové popřít. To znamená, že zjišťuje, že i tak existuje. Tento trend neopustil a vyústil nakonec v jeho přesvědčení překonat afekty vůlí.

„A o čem z toho, co jsem připisoval duši, mohu tvrdit, že to ke mně patří? O vyživování či chůzi? Když však již nemám tělo, nejsou to také nic než přeludy. O smyslovém vnímání? Vždyť ani k němu nedochází bez těla – ve snech se mi zdálo, že smyslově vnímám ledacos, co jsem, jak jsem si všiml později, smyslově nevnímал. O myšlení? Zde na něco přicházím: je to myšlení, jedině to se ode mne nedá odloučit.“²³

Descartes poukazuje, že je věc myslící, ale stále jsme v simulační rovině oproštění se od smyslů.

²⁰ Muller, R.A.: *Benedikt Spinoza*. In: Velké postavy západního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor 1999, s. 265-271.

²¹ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 237.

²² Descartes, R.: *Meditace o první filosofii*. Praha, Oikymenh 2010, s. 39.

²³ Tamtéž, s. 41.

„Nepřipouštím tedy nic než to, co je nutně pravdivé, a jsem tudíž precizně pouze věc myslící, tj., řečeno výrazy, jejichž význam mi dosud nebyl znám, mysl čili duch čili chápavost čili rozum.“²⁴

Citace předchozí i následující již naznačuje, že se afekty Descartes nezabývá, naproti tomu Spinoza porozuměl, že klíčem k porozumění je orientace v afektech, a dal si neuvěřitelnou práci s jejich popisem. Ve smyslu určité tolerance k době, ve které Spinoza žil a afekty definoval, je tento popis nesmrtelným a pravdivým poznáním.

„Když je mi teď známo, že i sama tělesa se vlastně nevnímají smysly nebo schopností představovat si, ale výhradně chápavostí, a že se nevnímají na základě toho, že se jich dotýkáme nebo je vidíme, ale pouze na základě toho, že nechápeme, se vši opatrností poznávám, že nic nemohu vnímat snáze či zřejměji než svou mysl.“²⁵

Descartes význam afektů podcenil, pravděpodobně je to vedlejší produkt jeho dualismu. Spinoza zde odhalil jistou nedůslednost svého předchůdce a v *Etice* naznačil, v čem je Descartes sám sobě v rozporu. Od jasného a zřetelného myšlení Spinoza očekává objasnění nejbližší vnější příčiny, což bez pravdivého rozmyšlení o sobě a o svých stavech není pravdivě možné, nýbrž jen zmatené.

„Když si totiž myslím, že kámen je substance (čili věc způsobila existovat sama o sobě) a že já jsem také substance, pak být pojmám, že jsem věc myslící a nikoli rozlehlá, kámen však věc rozlehlá a nikoli myslící, a že se tudíž oba pojmy značně různí, přesto se podle všeho shodují ve výměru substance; rovněž když vnímám, že nyní jsem, a vzpomínám si, že už jsem nějakou dobu byl, a když mám rozmanité myšlenky a chápu jejich počet, osvojuji si ideje trvání a počtu, jež posléze mohu přenést na kterékoli jiné věci. To ostatní, z čeho jsou slity ideje tělesných věcí, totiž rozlehlost, tvar, poloha a pohyb, sice ve mně – nejsem-li nic jiného než věc myslící – není obsaženo formálně, ale protože jsou to jen jakési módy substance a já jsem substance, mohou být ve mně podle všeho obsaženy vynikavě.“²⁶

Proč vlastně Descartes nazývá kámen kamenem? Na tuto otázku se snažím odpovědět ve svém *Prostém výkladu spinozovských druhů poznání*. V tuto chvíli postačí naznačit, že se jedná o první druh poznání, které je charakterizováno jako zmatené, zkomolené, nepravdivé poznání. Podrobněji později.

„A tak si nyní musím položit otázku, zda mám nějakou sílu, jíž bych mohl způsobit, abych tímto já, jímž teď jsem, byl i za chvíli: neboť nejsem-li nic jiného než věc myslící, nebo alespoň, když nyní pojednávám jen precizně o té mé části, která je myslící věcí, pak kdyby ve mně nějaká taková síla byla,

²⁴ Descartes, R.: *Meditace o první filosofii*. Praha, Oikoymenth 2010, s. 41.

²⁵ Tamtéž, s. 51.

²⁶ Tamtéž, s. 65.

byl bych si jí bezpochyby vědom. Zakouším ale, že ve mně žádná není, a už jen z toho naprosto zřejmě poznávám, že závisím na nějakém jiném jsoucnu než na sobě samém.“²⁷

Tato úvaha hodně napomáhá porozumět existenci Boha. Nebo uvěřit?

„Nejde totiž o to, že jakožto svobodný mohu zaujmout jakýkoli postoj, ale naopak, čím více jsem něčemu nakloněn, tím svobodněji to volím – ať už na základě toho, že v tom se zřejmostí chápu výměr pravdy a dobra, nebo protože tak nitro mého myšlení rozvrhl Bůh: božská milost ani přirozené poznání svobodu nikdy nepotlačují, ale spíše ji zvětšují a podporují. A ona nevyhraněnost, již zakouším, když mne žádný důvod nepudí jedním směrem spíše než druhým, je nejnižší stupněm svobody a neosvědčuje se v ní žádná dokonalost, nýbrž jen nedostatek poznání čili jakési popření: kdybych vždy jasně viděl, co je pravdivé a dobré, nikdy bych nezvažoval, co soudit či zvolit, takže ač bych mohl být naprosto svobodný, nemohl bych nikdy být nevyhraněný.“²⁸

Naprostá shoda mezi Descartesem a Spinozou. Nemůžeme být nevyhranění.

„Takže nejprve jsem smysly vnímal, že mám hlavu, ruce, nohy a další údy, z nichž se sestává tělo, na které jsem se díval jako na svou část, či snad dokonce jako na sebe celého – a vnímal jsem smysly, že toto tělo pobývá mezi jinými těly, jimiž může být příjemně či nepříjemně ovlivňováno; to příjemné jsem zaznamenával jakýmsi smyslovým vjemem rozkoše a to nepříjemné smyslovým vjemem bolesti. A kromě bolesti a rozkoše jsem v sobě smyslově vnímal též hlad, žízeň a jiné takové žádosti a také jakési tělesné sklony k veselosti, smutku, hněvu a jiným podobným stavům.“²⁹

Tato citace ve mně vzbuzuje přesvědčení, že „more geometrico“ byl správně zvolený způsob. Mimo jiné proto, že tak lze přesněji zachytit a orientovat se v přítomnosti, kterou Spinoza v každém svém tvrzení modelově postihuje. Prosím čtenáře, aby vyčkal a porovnal tyto vstupy s pozdějším výkladem.

„Avšak nyní, když začínám lépe znát sám sebe i původce svého počátku, se sice nedomnívám, že se má vše, co mám podle všeho ze smyslů, ukvapeně přijímat, ale také nemám za to, že se to má vše zpochybňovat.“³⁰

Descartes dokázal Boha a pomalinku svoji simulační metodu opouští.

²⁷ Descartes, R.: *Meditace o první filosofii*. Praha, Oikoymenth 2010, s. 71.

²⁸ Tamtéž, s. 83.

²⁹ Tamtéž, s. 105.

³⁰ Tamtéž, s. 109.

„Velký rozdíl mezi myslí a tělem tu pozoruji především v tom, že tělo je ze své přirozenosti vždy dělitelné, zatímco mysl je naprosto nedělitelná: neboť když ji, čili sebe, nakolik jsem věc pouze myslící, uvažuji, vůbec v sobě nemohu rozlišit části, nýbrž se chápu výhradně jako jednu a ucelenou věc – a byť je podle všeho celá mysl sjednocena s celým tělem, poznávám, že utnutím nohy či paže či jakékoli jiné tělesné části se nic z mysli neztrácí, a ani o schopnostech chťení, smyslového vnímání, chápání atd. nelze říci, že jsou jejími částmi, protože je to jedna a táž mysl, která chce, smyslově vnímá a chápe. A naopak, nemohu myslet žádnou tělesnou čili rozlehlou věc, kterou bych myšlením snadno nerozdělil na části, a už proto ji chápu jako dělitelnou, což stačí, abych se poučil, že mysl a tělo jsou naprosto různé, i kdybych to stále dostatečně nevěděl odjinud.“³¹

Descartes zde naznačuje, že z metody vychází pravda. Spinoza je zastáncem pravdy, která předchází metodu. Bartošek popisuje tento rozdíl ve svém dodatku ke Spinozově *Etice*.³² Descartes si myslí, že duše může dosáhnout absolutní moci nad svými stavy. Tento úsudek Spinoza podrobně vyvrací. Stručně uzavřeme, že rozpor spočívá v tom, zda předchází metoda pravdu či pravda metodu. Další rozpor, jak je to s mocí nad afekty. Přitakávám dle mého soudu pravdivému poznání, že pravda předchází metodu, stejně jako afekt nutně předchází reflexivní poznávání pod způsobem věčnosti, přičemž samotný afekt a snahu jej poznat Bůh z pouhé nutnosti již vyvolal. Pokud by tomu tak nebylo, nedokáží si představit, jak by například vznikla hudba. Chtěl jsem v tomto stručném srovnání vystihnout tyto rozdíly a dál se věnovat Spinozově *Etice*.

Descartes se věnoval filozofii na „vedlejší pracovní poměr“ a jaksi na objednávku ustanovil základy metodického postupu, který je analogický k postupům matematickým, což byla asi jeho hlavní disciplína. Spinoza svou *Etikou* žil a pracoval na ní téměř celý svůj produktivní život a asi bez objednávky. Descartes Spinozu inspiroval k metodě, jak svoji *Etiku* uspořádat. Descartes byl postižen spíše pragmatickou mravností (dopis Sorboně), Spinoza po bergsonovsku mravností heroickou.

³¹ Descartes, R.: *Meditace o první filosofii*. Praha, Oikoymenth 2010, s. 121.

³² Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 282.

3. OBŽALOBA

Obžaloba týkající se životaschopnosti Spinozových myšlenek, zejména jeho *Etiky*, byla zdrcující.

3.1. Svoboda

První bod obžaloby se věnoval prosté skutečnosti, že o Spinozově *Etice* v podstatě nikdo nic neví. Obžaloba lakonicky prohlásila, že žijeme ve svobodné společnosti, každý si může svobodně zvolit své zákonodárce a každý má svobodný přístup k informacím. Pokud tedy Spinozova *Etika* obsahuje něco významného, co běžného člověka oslovuje, jistě by byla v podvědomí. Protože tomu tak není, je zbytečné se v tomto bodě více rozšiřovat. Obžaloba zdůrazňuje, že se nyní věnuje pouze aktuální tendenci, tedy prosté pravdě, že kdo není vidět, neexistuje. Uzavřenou, ne-li mrtvou záležitostí. Obžaloba si dovede představit, že zejména v evropských zemích se najde několik badatelů nebo spinozovských nadšenců, přesto v celku se jedná o nepatrný zlomek populace. Obžaloba opakuje, že lidé žijí ve svobodné zemi, po dvaceti letech svobodné existence se jistě lidé umí orientovat natolik, aby byli schopni vyhodnotit, co je důležité pro ně a pro životy jejich dětí.

3.2. Rozum

V postmoderní době lze nalézt spoustu osobností, kteří v důsledku dvou světových válek a dalších válečných konfliktů museli na rozum rezignovat. Je zřejmé, že rozum vše nevyřeší a v tomto smyslu panuje vzácná shoda s teology. Víra v pokrok a v technickou nezávislost neustále naráží na prosté životní otázky, jejichž původ nelze označit jednoznačně jen jako hospodářské, tedy rozumem vysvětlitelné. Spinoza patří mezi hlavní představitele racionalismu, rozum v jeho pojetí hraje nezbytnou roli, geometricky přesným způsobem se snažil zachytit nitro člověka a vlastně i celý svět. Přestože žil v nelehké době, pohyboval se nakonec v relativně prosperující společnosti, kde zcela určitě byla náboženská tolerance na vyšší úrovni než jinde. To vše spíše vypovídá o tom, že se nezbytných životních otázek zhostil jaksi akademicky, nikoli životaschopně a ve prospěch těch, kterých se to nejvíce týká. Však byl také objeven desítky, ne-li více jak sto let po své smrti a pro úplnost dodejme, že byl exkomunikován z řad židovské obce. Rozum jako takový selhal a tím i Spinozova *Etika*.

3.3. Uspořádání

Třetí bod obžaloby poukázal na neživotaschopnost Spinozovy *Etiky* následujícími náhodně vybranými citacemi z jeho díla, konkrétně z II. oddílu pojednávajícím O Přirozenosti a původu mysli:

Tvrzení 47. „Lidská mysl má adekvátní poznání věčné a nekonečné esence Boha. Důkaz. Lidská mysl má (podle tvrzení 22 tohoto oddílu) ideje, jejichž prostřednictvím postihuje (podle tvrzení 23 tohoto oddílu) sebe (podle tvrzení 19 tohoto oddílu), své tělo a (podle důsledku tvrzení 16 a podle tvrzení 17 tohoto oddílu) vnější tělesa jako skutečně existující. Proto (podle tvrzení 45 a 46 tohoto oddílu) má adekvátní poznání věčné a nekonečné esence Boha. Q.e.d.“³³

A ještě jeden příklad, třeba hned následující:

„Tvrzení 48. V mysli není žádná absolutní neboli svobodná vůle. Mysl je determinována k chtění toho či onoho příčinou, jež je determinována jinou příčinou, a ta opět jinou, a tak do nekonečna. Důkaz. Mysl je určitý a determinovaný způsob myšlení (podle tvrzení 11 tohoto oddílu). Proto nemůže být (podle důsledku b] tvrzení 17 oddílu I) svobodnou příčinou své činnosti neboli nemůže mít absolutní schopnost chtění a nechtění, nýbrž k chtění toho či onoho musí být determinována jinou příčinou, a ta opět jinou atd. Q.e.d. Poznámka. Stejným způsobem se dokazuje, že v mysli neexistuje žádná absolutní schopnost poznávání, toužení, milování atd. Z toho vyplývá, že tyto a podobné schopnosti jsou buď přímo fikce, nebo nic jiného než metafyzická jsoucná, univerzália, která vytváříme z jednotlivých věcí. Má se tedy rozum a vůle k jednotlivým ideám nebo chtěním stejně, jako se má kamennost k jednotlivým kamenům nebo jako se má člověk k Petrovi či Pavlovi.“³⁴

Těmito citacemi chce obžaloba pouze upozornit na to, že byť je Spinozova *Etika* rozdělena na oddíly, kapitoly, přesto ve změní definic, axiomů, tvrzení, dodatků, přídavků, důsledků, důkazů, poznámek aj. zůstává nesrozumitelným celkem, ve kterém se člověk při neustálém odkazování na to či ono bezesporu ztrácí.

3.4. Soucit

Čtvrtý bod obžaloby si všímá nejcitlivějších částí Spinozovy *Etiky* a již úvodem pokládá řečnickou otázku, proč autor nazval své dílo *Etikou*, když například ve IV.oddílu pojednávajícím O lidské nesvobodě neboli síle afektů, uvádí:

Tvrzení 50. „Soucit sám o sobě je pro člověka, který žije pod vedením rozumu, zlý a neužitečný. Důkaz. Soucit je (podle 18. definice afektů) smutek, a proto je (podle tvrzení 41 tohoto oddílu) sám o sobě zlý. Dobro, jež vyplývá z toho, že se snažíme osvobodit z bídy nějakého člověka, jehož je nám líto (podle důsledku c] tvrzení 27 oddílu III), toužíme konat již z pouhého příkazu rozumu (podle tvrzení 37 tohoto oddílu) a vůbec můžeme pouze z příkazu rozumu vykonat něco, o čem jistě víme, že je to dobré (podle tvrzení 27 tohoto oddílu). Proto soucit sám o sobě je pro člověka žijícího pod vedením rozumu

³³ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 94 a 95.

³⁴ Tamtéž, s. 96.

zlý a neužitečný. Q.e.d. Důsledek. Z toho plyne: člověk, který žije podle příkazů rozumu, se snaží, pokud může způsobit, aby nebyl zasažen soucitem. Poznámka. Kdo správně pochopil, že vše plyne z nutnosti božské přirozenosti a že se vše děje podle zákonů a pravidel věčné přírody, ten nenalezne nic, co by bylo hodno jeho nenávisti, výsměchu nebo pohrdání, a nebude mít s ničím soucit, nýbrž bude se snažit, pokud lidská ctnost stačí, aby dobře jednal, jak se říká, a radoval se. K tomu přistupuje i to, že ten, kdo je náchylný k soucitu a dá se pohnout bídou nebo slzami druhého, udělá často něco, co jej později mrzí, a to jednak proto, že v afektu nekonáme nic, o čem bychom určitě věděli, že je to dobré, jednak proto, že nás často mohou oklamat falešné slzy. Mluvím zde však výslovně o člověku, který žije pod vedením rozumu. Toho, kým nepohne ani rozum, ani soucit, aby pomáhal jiným, nelze skutečně nazvat jinak než nelidským, protože (podle tvrzení 27 oddílu III) se člověku nepodobá.“³⁵

Co k tomu dodat? Soucit je prý zlý a neužitečný. A ten, kdo žije podle příkazů rozumu, se mu snaží vyhýbat! Panečku, to je etika! A toto má být životaschopné?“

Tvrzení 53. „Pokora není ctnost neboli pokora nevzniká z rozumu. Důkaz. Pokora je smutek, který vznikl z toho, že člověk přemýšlí o své neschopnosti (podle definice 26 afektů). Pokud člověk poznává sám sebe opravdovým rozumem, potud předpokládáme, že rozumí své esenci, tzn. (podle tvrzení 7 oddílu III) své schopnosti. Proto poznává-li člověk při přemýšlení o sobě samém nějakou svou neschopnost, neděje se tak proto, že by sám sebe poznával, nýbrž (jak jsme ukázali v tvrzení 55 oddílu III) proto, že jeho schopnost něco konat je omezována. Jestliže předpokládáme, že člověk poznává svou neschopnost proto, že chápe něco, co je mocnější než on, a tímto poznáním vymezuje svoji schopnost něco konat, nemyslíme tím nic jiného než to, že člověk sám sobě přesně rozumí, čímž je (podle tvrzení 26 tohoto oddílu) podporována jeho schopnost něco konat. Proto pokora, tj. smutek vznikající z toho, že člověk přemýšlí o své neschopnosti, nevzniká z pravdivého přemýšlení neboli z rozumu a není to ctnost, nýbrž trpný stav.“³⁶

„Co k tomu dodat, vážený soude, vážené dámy a pánové? Inu pokoru k životu jistě opět nepotřebujeme, stejně jako soucit, že?“

Tvrzení 54. „Lítost není ctnost neboli nevzniká z rozumu, nýbrž ten, kdo lituje nějakého činu, je dvojnásob ubohý neboli bezmocný.“³⁷

„No jistě,“ doplňuje obžaloba vlastními slovy, „vrah nemá podle rozumu litovat svého činu, ten, kdo unese malé dítě také ne, vážení, je opravdu nutné dál pokračovat? Cítíte tu bezohlednost?“

³⁵ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 215.

³⁶ Tamtéž, s. 217.

³⁷ Tamtéž, s. 218.

3.5. Rádlovo svědectví

Pátý bod obžaloby proběhl po krátké přestávce. Na pomoc si přizvala Emanuela Rádla, bývalého studenta Univerzity Karlovy, uznávaného biologa, nadšeného cestovatele, který svůj naturel vložil i do teologických a filozofických úvah. Rádl nejprve zhodnotil Spinozu jako osobnost:

„Pro etiku zvláště scházela zkušenost; přál si jen dát pokoj jiným, a aby oni dali pokoj jemu, neznal úkolů ani společenských, ani občanských, ani křesťanských, neměl příležitost chválit, hanit, zápasit – jaká tu etika?“³⁸

A významně dodává a po té provolává: *„Jde mu o důkaz, že není odpovědnosti.“³⁹*

„Ale živí lidé, kteří žíznějí po spravedlnosti a stojí tvář v tvář násilí, nemají, náš milý Spinozo, kdy si božství představovat, ani jako člověka, ani jako trojúhelník, nýbrž letí do boje s praporem v ruce; letí snad sami, protože slabí lidé je opustili, ale oni se nedají.“⁴⁰

Dále Rádl cituje ze Spinozovy Etiky: *„Představte si, prosím, že kámen, když se pohybuje, myslí a ví, že se chce pohybovat. Jistě by tento kámen myslil, když si je svého snažení vědom a není k němu lhostejný, že je docela svobodný a že se pohybuje dál jedině proto, že chce. A to právě jest lidská svoboda, o níž všichni tvrdí, že ji mají, a která přece jen v tom záleží, že lidé jsou si vědomi svých žádostí, ale neznají příčiny, které je k těm žádostem vedou. Tak myslí kojeneček, že svobodně chce mléko, zlostný chlapec, že chce se pomstít, bázlivec, že dobrovolně chce utéci. Opilec věří, že mluví svobodně věci, které by rád zamlčel, kdyby nebyl býval opilý. Člověk v horečce, žvanil a většina lidí tohoto rázu myslí, že jednají ze svobodné vůle ani nikoli, že jsou poháněni pudem...“⁴¹*

A vlastními slovy tuto pasáž Rádl hodnotí takto: *„Jaké to nekritické doklady! Žádný bystrý postřeh, žádná analýza pojmů (pojmů mysliti, svoboda, pud); opilce, kojence, žvanila uvádět jako příklad svobody vůle! Tam, kde druzí mluví o Sokratovi před soudem, o vůdcích při politických revolucích, o odvolání se od soudu lidského k Bohu samému, tam být dokladem pro pojem svobody zbabělec, který uteče a pak řekne, že prý utéci chtěl!“⁴²*

Ač rozum selhal, z jeho učení je patrný ateistický přístup: *„Pryč se zjevením jako základem práva!“⁴³*

³⁸ Rádl, E.: *Dějiny filosofie II.* Praha, Votobia 1999, s. 260.

³⁹ Tamtéž, s. 260.

⁴⁰ Tamtéž, s. 257.

⁴¹ Tamtéž, s. 258 a 259.

⁴² Tamtéž, s. 259.

⁴³ Tamtéž, s. 143.

„Nebylo na světě doby méně životné, méně citové, méně lidské, méně poetické než byla protireformace a než byly počátky novodobé filosofie. Bacon, Hobbes, Descartes, jezuité, Spinoza, Leibniz jsou chladní jako bolševici a nepoetičtí jako logaritmické tabulky (které byly v té době objeveny); a přece se v této době zrodilo heslo praktické filosofie!“⁴⁴

Rádl dále označuje Spinozu jako předchůdce psychologismu: „*Psychologista se ostýchá vkročit doprostřed zápasu idejí, porozumět oč jde, uvěřit, oddat se, být za jedno, anebo zase protestovat, odsuzovat; chce být pouhým divákem, který z křesla pohodlně sleduje kolotání vesmíru, běh života lidského, střídání představ v mysli; život sám ho nezajímá.*“⁴⁵

„Spinoza nemá těchto schopností. Patří k těm příliš četným duchům malátným, které odsuzují, protože nechápou, jsou neutrální, protože neumějí ani milovat ani nenávidět, vidí všechno šedivé, protože jsou slepí pro barvy. Metafysika byla pro něho (jako pro orientální thesofy) příliš smělým vzletem; nahradil ji mystikou; theologie byla příliš delikátní; neměl sluchu pro její melodii; nechápal ani lokálnosti k své obci náboženské ani závaznosti patriotické. Stál stranou myšlenkového života své doby.“⁴⁶

Dále Rádl uvádí, že Spinozovo jméno se ve filozofických úvahách skloňuje tam, kde „*místo odpovědných lidí byl uctíván dav; někteří dokazovali, že prý vůdčí jednatel je jen tamborem, který harmonizuje rytmus všeobecného pochodu, moc však že má pouze anonymní lid nebo vlast.*“⁴⁷

„Masaryk Spinozu přezíral; vůbec zdá se být Spinoza našemu národnímu životu cizí.“⁴⁸

3.6. Aktuální hrozby

Šestým bodem obžaloby je návrat do současnosti, kde popisuje aktuální hrozby, v zásadě poukazuje výhradně na hospodářskou krizi a v této souvislosti zmiňuje, že vymizí-li ze světové mapy soucit, lidstvo zanikne. Obžaloba zvýšila hlas v momentě, kdy položila řečnickou otázku. „Dokážeme si přiznat, že se chováme neodpovědně? Jak je možné, že se lidé tak zadlužují? A není snad Spinoza právě tím, kdo se odpovědnosti vyhýbá, když je podle něho všechno dáno? A nejde jen, vážený soude, o otázky hospodářské, ale i ekologické.“ Poukazuje na Příklad v kapitole 8. *Etiky*:

„Jestliže se v přírodě vyskytne cokoli, o čem soudíme, že je to zlé nebo že nám to brání existovat a rozumně žít, je nám dovoleno odstranit to způsobem, který se nám zdá nejbezpečnější. Naopak, jestliže

⁴⁴ Rádl, E.: *Dějiny filosofie II.* Praha, Votobia 1999, s. 71.

⁴⁵ Tamtéž, s. 191.

⁴⁶ Tamtéž, s. 262.

⁴⁷ Tamtéž, s. 428.

⁴⁸ Tamtéž, s. 266.

se vyskytuje něco, o čem soudíme, že je to dobré nebo užitečné k zachování našeho bytí a k rozumnému životu, je nám dovoleno zmocnit se toho a užívat to libovolným způsobem. A vůbec každému je podle svrchovaného práva přírody dovoleno konat to, o čem soudí, že je mu to prospěšné.“⁴⁹

„No výborně, takže můžeme drancovat, vážený soude, přírodu, jak se nám to lidem zlíbí?“ A jinými slovy totéž Spinoza uvádí v kapitole 26. Přidavku *Etiky*:

„Kromě lidí nám není známa žádná jiná jednotlivá věc, z jejíž myslí bychom se mohli těšit a s níž by nás pojily přátelské nebo jiné společenské svazky. Úvahy o našem užitku nás učí, že mimo člověka není třeba šetřit nic, co v přírodě existuje, nýbrž podle toho, jak se užitečnost věcí různí, máme je šetřit, ničit nebo jakýmkoli způsobem přizpůsobovat své potřebě.“⁵⁰

3.7. Shrnutí obžaloby

Spinozovu *Etiku* plošně nikdo nezná a nevyhledává, jízlivě a spinozovsky řečeno, nutně a zákonitě ji nikdo k ničemu nepotřebuje. Rozum selhal, dílo je nesrozumitelné. Prý soucit není rozumu v ničem užitečný. Pryč se soucitem, pryč s odpovědností?! Nač se vracet k podobným malátným duchům! Nemáme dost vlastních osobností a významných filozofů? Obžaloba tímto konstatováním žádá vážený soud, aby se nijak nerozpakoval životaschopnost Spinozovy *Etiky* zamítnout právě z důvodů etických.

⁴⁹ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 235.

⁵⁰ Tamtéž, s. 238.

4. OBHAJOBA

Váženému soudu se představil svědek obhajoby Jaspers:

„Jsem především člověk; jsem, pokud jde o zvláštní rysy, Frýz, profesor, němec, jsem úzce až ke splynutí duší spjat s jinými kolektivy, mám více méně blízko ke všem skupinám, s nimiž jsem navázal živější kontakt; mohu se díky této blízkosti cítit chvílemi jako Žid nebo jako Holanďan nebo jako Angličan.“⁵¹

Obhajoba váženému soud dále sděluje, že obhajobu povede přehledně proti jednotlivým bodům obžaloby s tím, že bude muset v některých částech podat výklad, čímž se dopředu omlouvá za zdržení a větší obsažnost, než jak k věci přistoupila obžaloba. Soud laskavě obhajobu ujistil, že bude-li obhajoba k věci, netřeba se nijak omezovat, avšak neodpustil si poznámku, že „**někdy je méně více.**“

4.1. Svoboda

Proti prvnímu bodu obžaloby reagovala obhajoba na skutečnost, že Spinozova *Etika* v podstatě nebudí žádný zájem rezignací.

„Lidské dílo by se jistě dařilo daleko lépe, kdyby lidé měli stejnou vládu nad svými slovy jako nad svým mlčením. Zkušenost nás víc než dostatečně poučuje, že lidé nedokáží ovládat svůj jazyk o nic lépe než své žádosti. To má za následek, že většina lidí se domnívá, že konáme svobodně jen ty věci, po nichž netoužíme tak silně, protože touhu po nich můžeme snadno potlačit vzpomínkou na jinou věc, na niž se rozpomínáme častěji. Naproti tomu že neděláme svobodně to, po čem toužíme ve velmi intenzivním afektu, který se nedá utlumit vzpomínkou na něco jiného. Kdyby neměli zkušenost s tím, že děláme mnoho věcí, které nás potom mrzí, a že zmítání protichůdnými afekty chápeme, která možnost je lepší, ale následujeme tu horší, domnívali by se snad bez zábran, že vše konáme svobodně. Tak se nemluvně domnívá, že svobodně touží po mléce, rozhněvané dítě po pomstě a bázlivec po útěku. I opilec se domnívá, že mluví ve shodě se svobodným rozhodnutím své mysli slova, která by později raději vzal zpátky. Stejně tak blázen, žvanil, dítě a mnoho jiných jim podobných se domnívá, že mluví ze svého svobodného rozhodnutí, a přitom ve skutečnosti nejsou schopni ovládat příval slov, jež se jim derou do úst. A tak nás naše zkušenost stejně jako náš rozum jasně poučují, že se lidé pokládají za svobodné jen proto, že jsou si vědomi svého jednání, ale o příčinách, které je determinují, nevědí vůbec nic. Nevědí také, že rozhodnutí mysli nejsou nic jiného než samy pudy, které jsou podle momentální dispozice těla různé. Každý člověk totiž řídí všechno své počínání podle svých afektů, tj. je-li někdo v zajetí navzájem si odporujících afektů, neví, co by si měl přát dřív, je-li však někdo afektů

⁵¹ Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 88.

prost, dá se zase snadno hnát sem a tam. Všechny tyto zkušenosti jasně dokazují, že rozhodnutí mysli i její žádosti a determinované stavy těla jsou téže přirozenosti nebo spíše že je to jedna a táž věc, kterou jednou nazýváme rozhodnutím (pokud ji chápeme a explikujeme ve smyslu atributu myšlení) a jednou determinovaným stavem (pokud ji chápeme ve smyslu rozlehlosti a dedukujeme ji ze zákonů pohybu nebo klidu).“⁵²

Z výše uvedené citace plyne, že my lidé si často myslíme, a dost často i bez zábran, že jednáme svobodně, avšak ve skutečnosti neznáme skutečné příčiny svého jednání. Spinoza popisuje zcela záměrně osoby, které jsou nutně omezeny ve svém poznávání. Malinké dítě spíše přebírá a napodobuje projevy (masky) dospělých. Žvanil se chce vyhnout poznávání tím, že zabíjí čas. Opilec je omezen ve své sebezáchovné celistvosti. Obhajoba je nucena připustit, že jako lidé, kteří se vyhýbáme příkazům rozumu, nejsme schopni směřovat k nejvyššímu poznání, a proto si můžeme pouze myslet, že jednáme svobodně, byť jsme současnou mravní společenskou bídou svobodně šibováni sem a tam.

Kde je etika, jestliže si namlouváme nebo dokonce věříme, že jsme svobodní?

A za to se obhajoba jako člověk, který je jako každý jiný člověk věc myslící, stydí. Ať si odpoví každý sám, jak jeho osobní etika koresponduje se svobodou v každém detailu jeho jednání. Vrchnost Spinozovu *Etiku* vrcholně zneužívá, jedná se o typické zapřažení dobra zlem. Čím? Naprosto jasně a zřetelně to stručně popsal ve svém komentáři Muller v knize *Velké postavy západního myšlení*, kde cituje Spinozovo odmítnutí stolice profesora filozofie na univerzitě v Heidelbergu v roce 1673:

„Jelikož věří, že příčinou náboženských nepokojů nebývají skutečné názory, nýbrž spíše ‚láska k odporování‘ a touha rozrušovat a přít se.“⁵³

Novodobí otrokáři využívají lásky k odporování k manipulaci. Pozlátková metoda.

Obhajoba poukazuje, že nebude-li ve společnosti zájem o sebeprosvěcování, nebudeme nikdy vědět, co pojmy svoboda, odpovědnost vlastně znamenají. A Jaspers dodává:

„Mnoho lidí má sklon přijímat a zdůrazňovat odpovědnost, jde-li o jejich aktuální činy, jejichž svévolnost by rádi zbavili omezení, podmínek a požadavků, ale na druhé straně mají i sklon při nezdaru odpovědnost odmítat a odvolávat se na nevyhnutelnou nutnost. O odpovědnosti se jen hovořilo, ale zkušenost, co to odpovědnost je, tu chybí.“⁵⁴

⁵² Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 111a 112.

⁵³ Muller, R.A.: *Benedikt Spinoza*. In: *Velké postavy západního myšlení* (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor 1999, s. 265-271.

⁵⁴ Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 95.

4.2. Rozum

Proti druhému bodu obžaloby, který stručně řečeno konfrontuje lidský rozum se světovým děním plným válečných konfliktů, vystoupila obhajoba s přesvědčením, že Spinozova metafyzika a vrcholná etika nemusí být iluzí, ale opravdovým světovým řádem. Ano, přitakal Jaspers:

„Světový řád sice nijak bezprostředně nenastává – než bude uskutečněn, čekají lidstvo spíše ještě mohutné konflikty a nedohledná válečná nebezpečí –, ale myslící lidstvo už uvidělo možnost, vynořila se na obzoru jako sotva rozeznatelné ranní červánky; kdežto skončí-li úsilí o řád nezdarem, vyvstane před zraky lidstva strašná hrozba zničení. Ti nejbezmocnější mají svou jedinou oporu ve světovém celku. Podmínkou vlastní záchrany na světě je světový řád.“⁵⁵

Povšimněme si v poslední citaci výrazu „*myslící lidstvo*“, neboť jsme-li myslícím lidstvem, pak obžaloba, jako myslící cíl, napadá ve druhém bodě obžaloby sebe samu, svůj rozum.

K lidské společnosti a k váženému soudu vysílá obhajoba signál, že nejvýznamnější velmistři šachu před několika lety vzdali pokusy soupeřit s počítačem, jednoduše proto, že je počítač rychlejší a v podstatě neporazitelný. Obhajoba vychází z toho, že vážený soud tuto hru dobře zná a jistě ví, že všechny figurky se na šachovnici pohybují podle určitých pravidel, zákonitostí, které však umožňují dostatek kreativity, fantazie. Symbolizuje také společenskou zákonitost, tedy že nejvíce je pěšáků, jejich volba je v době míru omezena na kontrolovaný pohyb vpřed, v době války na realitu zabít nebo být zabit. K tomu Jaspers:

„Tak píše Dwight Macdonald v časopise Politics v březnu 1945: Vrcholného teroru a viny jím vynucené se dosahuje alternativou: zabít nebo být zabit.“⁵⁶

Ostatní šachové figury již symbolizují vyšší společenské postavení, ale také jakýsi zvláštní zvyk chránit svého krále, který se víceméně pohybuje jako pěšák a kterým jeho vlastním pohybem jako loutkou šibují vlastní i soupeřovy figury. To však není podstatné. Podstatné je u hry poučení. Především, že existují určité zákonitosti a že dále, je-li naše činnost hrou, nemůže se vítěz obejít bez poraženého a že užitek, ponaučení z jakékoli hry plyne každému z účastníků. Pokud se však nejedná o hru, ale o život, pak užitek neplyne ani pro jednoho z účastníků. Poražený je mrtev a vítěz prodloužil řetězec zla. Jaspers k tomu dodává:

„Nepřetrhne-li se řetěz zla, octnou se vítězové ve stejné situaci jako my, s nimi však celé lidstvo.“⁵⁷

⁵⁵ Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 63.

⁵⁶ Tamtéž, s. 93.

⁵⁷ Tamtéž, s. 113.

Atribut myšlení (rozum) je zákonitý a nekonečný. Nám lidem je dán, ale, jak Spinoza na několika místech poukazuje, což ale cítíme i my sami z vlastní zkušenosti, rozumem se málo řídíme, a pokud se tedy rozumu přičítá selhání za násilnosti a ukrutnosti všeho druhu, pak právem, avšak nikoli z důvodu, že rozum vše nevyřeší, ale naopak z důvodu, že rozum nebyl přizván. Obhajoba pokládá řečnickou otázku, kdy už konečně přestaneme rozumu podsouvat finalismus, účel, logický kalkul, vypočítavost? Vždyť rozumu se tyto projevy přičítají, jsou s nimi v bytostném rozporu, což Spinoza správně postihnul.

Je to stejné jako se svobodou. Otrokáři svobodu, rozum, nebo chcete-li zákonitost předbíhají a uskládňují si ji u otroků a nikdy nemají dost. A to není nutné, vždyť zákonitost má nekonečnou trvanlivost. A naopak, otroci nemohou svobodu, rozum, zákonitost nikdy dohonit, postihnout a mnohdy je jejich situace tristnější tím více, čím víc si myslí, že svobodní a rozumní jsou. Právě tehdy přicházejí největší pohromy. Spinoza popsal způsob, jak tento řetězec zla opustit, k tomu Jaspers:

„Neboť za katastrofy má být prvním zájmem každého z nás jasné vědomí o sobě. Založení našeho nového života z původního zdroje naší podstaty lze dosáhnout jen v bezpodmínečném sebeprosvěcování.“⁵⁸

Spinozova *Etika*, vážený soude, vede k sebeprosvěcování a k umírněnosti:

„Umírněnost jako taková vytváří prostor pro přemýšlení a zkoumání, pro jasnost, a tím také vzniká o to rozhodnější vědomí trvalého významu moci jako takové.“⁵⁹

Obhajoba si prošla svůj poznámkový aparát a uvažovala nad další obhajobou takto. Jestliže, spinozovsky řečeno, vše vychází z našeho těla, musíme vést výklad způsobem, který by z filozofického hlediska mohl být většinou blízký, poznatelný. Jak do strategie obhajoby zapadá Marx, filozofická ikona socialistického Československa? Vcelku dobře, vždyť Marx vycházel z Hegla a ten prohlásil, že kdo chce být filozofem, musí se stát nejprve spinozistou.

Obhajoba tedy nejprve vyloží spinozovské stupně poznání. Zjednodušeně je pojal Neffe.⁶⁰ Ve zkratce, první stupeň poznání je z doslechu nebo tzv. z neurčité zkušenosti, druhý stupeň se již právě opírá o rozumový úsudek a o dedukci. Třetí stupeň poznání je intuitivní, které prochází všemi stupni, tedy celým řetězcem poznání. Protože je toto stupňovité poznání určitou triádou, další výklad povedeme srovnáním s jinými triádami, avšak obhajoba hned na úvod sděluje, že si neklade za cíl precizně okomentovat tyto triády, pouze na podstatě hlavních rozdílů pochopených z přednášek a seminářů přiblížit Spinozovo myšlení týkající se druhého stupně poznání. Rozumu.

⁵⁸ Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 101

⁵⁹ Tamtéž, s. 60.

⁶⁰ Neff, V.: *Antigorgias*. Praha, Mladá fronta 2007, s. 85 a 86.

Hegel spekulativně rozvinul Spinozovo myšlení. Řetězec teze, antiteze, synteze, kupříkladu duch, nic, dění, jinak kvalita, kvantita, míra, nebo jedinečnost, zvláštnost, totožnost, jsou charakterizovány tím, že veškerá determinace probíhá u Hegla negací. Popře tezi antitezí a vznikne synteze.

Simulačním způsobem vyhotovme triádu ze tří stupňů poznání podle Spinozy. První stupeň, tedy duch, kvalita, jedinečnost by byl zastoupen vášněmi a poznáním z doslechu či z neurčité zkušenosti, druhý stupeň, tedy antiteze, nic, kvantita, zvláštnost by byl zastoupen rozumovou úvahou a dedukcí a konečně třetí stupeň poznání, dle Hegla ukazatel dění, míry a totožnosti by byl zastoupen intuicí.

Přistupme ještě k jinému náhledu na tuto simulační triádu, a sice podle mystiků, kteří čerpali z rytiny přiložené k *Řádu dokonalosti*.⁶¹ Poznání prvního stupně je charakterizováno také jedinečností činných osob, avšak na rozdíl od Hegla, pro něhož je bezprostřednost nejobtížněji poznatelná, mystikové⁶² na rytině symbolizují tento stav jako naopak nejvíce poznatelný, činným lidem je vidět do tváře a jsou tedy podle této verze nejméně účastní v Bohu, nejvíce naopak v životě pozemském. Na rytině jsou rovněž symbolicky znázorněny pracovní nástroje. Na prvním stupni jsou duše mnohem více samy v sobě než v Bohu. Druhý stupeň již značí přiblížení se k Bohu, ale tvář ještě stále není dostatečně pohlcena v Bohu, zatímco třetí stupeň je již symbolizován tak, že tváře vidět nejsou, neboť jsou tak niterně blízko k Bohu, že téměř splývají.

A ještě jednu triádu, Comteho, který za první stadium rozumu považoval teologické poznání, za druhé stadium metafyzické (bojící základy) a za třetí stadium vědecko pozitivní.

Pokusme se nejprve shrnout, co je všem těmto triádám společné. **Stupňovitost a pohyb.** Tyto čtyři triády si nyní upravíme tak, abychom přehledně mohli srovnat, co kdo na kterém stupni postihuje. Symbolicky Hegla označíme H, Comteho C, mystiky M, Spinozu S.

První stupeň poznání:

H: jedinečnost, kvalita, duch. C: teologické stadium. M: činný v bytí sám v sobě. S: doslech, neurčitá zkušenost.

Druhý stupeň poznání:

H: zvláštnost, kvantita, nic. C: metafyzické stadium. M: na cestě mezi bytím sám v sobě a v Bohu. S: rozumová úvaha, dedukce.

Třetí stupeň poznání:

H: totožnost, míra, dění. C: vědecko pozitivní stadium. M: bytí v Bohu. S: intuice

⁶¹ Huxley, A.: *Šedá eminence*. Přel. Z. Urbánek, Praha, Avatar 1998, s. 77.

⁶² Tamtéž, s. 74-78.

My se nacházíme ve druhém bodě obhajoby, ve kterém hájíme rozum jako takový, a proto se budeme zabývat **druhým stupněm poznání** ze stávajícího výčtu pohledů.

Hegel poznává zvláštnost, Comte „mudruje“, mystici meditují, Spinoza dedukuje. Jinými slovy, Hegel se odvrací od jedinečnosti, neguje ji. Comte metafyzikou boří základy, neguje první stadium, víru. Mystici se odevzdávají směrem k Bohu, odvrací se, negují od svého činného života. Spinoza rozumovou úvahou a dedukcí dospěl k čemu?

U Spinozy se nejedná ani o negaci, ani o časovou návaznost, tedy vývoj. Stupně pojímá jako celek v projevu, nikoli v postupu od k. Stupňovitost nemusí nutně znamenat vývoj.

Tři stupně poznání probíhají zároveň a o negaci se v žádném případě nejedná.

V tomto smyslu je Spinozova verze statická, neboť stupňovitý pohyb poznání u něho probíhá současně, zákonitě. Tzn. je obsažen v myšlení člověka jako celek a záleží jen na něm, zda-li podle příkazu rozumu jedná. Může jednat i bez příkazů rozumu a toho jsme každý den svědky. Intelektuální láskou k Bohu nesměřujeme za lepším světem a vývojem, ale zákonitě se sebezáchovně chováme, podle toho, jak naše myšlení v celku pojímá souvislosti a dané možnosti, podle toho jak jsme schopni v té chvíli zákonitost věcí postihovat. Nesmíme se nechat mýlit různými vědeckými objevy a technickými vymoženostmi doby, to jsou všechno pouhé nutnosti a zákonitosti plynoucí z nekonečného pohybu hmoty a myšlení, která se ve svých modech projevuje.

A tak Spinoza správně postihnul, že svým projevům nesprávně přisuzujeme svobodný počín, který dále hodnotíme jako úspěšný či neúspěšný, protože neznáme skutečné příčiny svého jednání, ať už jde o jednání vědecké, opilecké, bezdomovecké, sportovní aj. To by se bezesporu líbilo Masarykovi.⁶³ Neboť cosi věčného ve spletnosti dočasného a pomíjivého hledal a nalézal především v umění.⁶⁴ Umění právě postihuje i slabou stránku vědy, kterou je potlačování citu.⁶⁵ A samolibost, neboť vědec si velmi těžko připouští, že ke svému objevu přispěl jako součást určitého celku, lidského společenství a zákonitost na něho jakoby prstem ukázala, že to bude on, kdo něco vymyslí, a jiný zas bude ten, kdo nebude mít kde bydlet. Anebo bude zastávat obojí roli. A tak to na světě chodí, že si mnohdy dopředu a útokem přisuzujeme něco, co nám zákonitostí není určeno, a naopak, bez zábran svobodně a čistě za své považujeme to, co jaksi vyplynulo z nutnosti celku.

⁶³ Neff, V.: *Antigorgias*. Praha, Mladá fronta 2007, s. 230-232.

⁶⁴ Rádl, E.: *Dějiny filosofie II*. Praha, Votobia 1999, s. 512-517.

⁶⁵ Neff, V.: *Antigorgias*. Praha, Mladá fronta 2007, s. 230-232.

Vědec tedy neobjevil objev, ani bezdomovec neobjevil, že nemá kde bydlet. Vědec byl postižen objevem, bezdomovec byl postižen bezdomovectvím. Brankář nechytí puk, ale byl postižen chycením puku, politik nepřijal úplatek, ale byl úplatkem postižen.

Každý si myslí, že jedná svobodně, avšak nemá ani tušení o skutečných příčinách svého jednání a o nejbližším výronu Boha.

Sebezáchovná zákonitost věcí, nutnost, „zamíchala kartami.“ Vědec drží v ruce měniče a mění strukturu hmoty a myšlení, se kterou však ve smyslu rovnováhy nehne ani o píd'. Brankář si chycením puku vytáhl soupeřovo eso, když ve stejné chvíli útočícímu hráči zbývá v ruce černý Petr. Oba se však tak jako tak musí vrátit do hry. Politik kouká do karet a bezdomovec je odkrývá. Někdo něco zpeněžil a někdo něco utratil. Někdo někomu vyznal lásku, někdo někomu nenávisť. Otrokáři se obohacují tím, že vykrádají majetek, ložnice a práva otroků. Otroci se obětují tím, že na majetek, ložnice a práva kašlou. Blázni chvíli vykrádají a chvíli se obětují.

Pochopíme-li správně Spinozovo etické myšlení, zjistíme, že k Bohu může svým myšlením směřovat každý a v tomto si je člověk člověku roven. Lhostejno, zda-li se jedná o učitele nebo soustružníka, kohokoli jiného, máme stejnou možnost i startovní pozici směřovat k intelektuální lásce k Bohu a jsme k tomu jako lidé uzpůsobeni každý svým vlastním způsobem. Chceme-li směřovat k poznání sebe sama, směřujeme zároveň k intelektuální lásce k Bohu. Uvědomme si, že jsme teprve u **druhého stupně poznání** a tak, zatímco všichni ostatní ve výše uvedených verzích spoléhají na to, že bude vývoj, a také veškerá výchova směřuje k tomu, abychom se lépe měli, nikdo přitom bez poctivého sebeprosvěcování nevíme, co to znamená.

Jenom si tak každý pro sebe počítáme.

Spinoza spolu s Descartesem dospěli deduktivní metodou k nepochybnému závěru, že my lidé jsme věci myslící, díky Bohu! A to je také jediný závěr, který jsme schopni jasně a zřetelně postihnout z poznání atributu myšlení, z poznání Boha. A tak učiníme překvapivý, avšak precizní obrát druhého bodu obhajoby. Všechny ostatní verze jsou negací zákonitosti, lhostejno jak ji kdo pojmenovává, zatímco Spinoza dospěl deduktivní metodou k **vědomé rezignaci**.

Jaspers ve svém úvodu píše:

„Naše temné city si nezasluhují neuvážené důvěry. Bezprostřednost je jistě pravou skutečností, je přítomností naší duše. Ale city tu prostě nejsou jako vitální danosti: zprostředkuje je naše vnitřní jednání, naše myšlení, naše vědění. Prohlubují a zjasňují se tím, jak myslíme. Na cit jako takový není

spolehnutí. Odvolávat se na city je naivitou, která se vyhýbá objektivitě toho, co lze vědět a myslet. Teprve když si nějakou věc všestranně promyslíme a zpřítomníme, stále doprovázeni, vedeni a vyrušováni city, dospíváme k opravdovému citu, z něhož pak můžeme spolehlivě žít.“⁶⁶

Rozumem můžeme paradoxně dospět k jediné jistotě, ke svému myslícímu já, které vychází z našeho těla, a chceme-li toto zjištění eticky a poctivě prožívat, nezbyvá nám, než rezignovat.

Žijeme v maskách, ve vleku afektů a vnějších příčin. Pouze změnou etického myšlení můžeme dosáhnout toho, že naše masky nás intuitivně povedou ke shodě, porozumění a tím jistě i blíže k zákonitosti, k Bohu. Žijeme nevlastní životy vlastním, niterným rozumem. Nezbyvá než na rozumovém poli rezignovat.⁶⁷ Z toho důvodu jediné intelektuální láska k Bohu, k zákonitosti, nás může vyvést z myšlenkového otroctví, které se týká jak otrokářů, tak otroků.

Rozum je zákonitý, není nástrojem, jak zahrát „housle“ ve chvíli, kdy to není nutné.

Hraje zásadní roli nejen jako druhý stupeň poznání, ale také jako podstatné východisko pro třetí, intuitivní stupeň poznání. Východisko našeho vlastního rozumu a jeho použití spočívá v rezignaci, nikoli v negaci. **Negace je zvykový útok člověka na člověka**, Spinozou trefně popsána **láska k odporování**, která může snadno přecházet v krutost. K tomu sám Spinoza, *definice 38*:

„Krutost neboli ukrutnost je žádost, která nás povzbuzuje učinit něco zlého tomu, koho milujeme nebo s kým máme soucit. Vysvětlení. Proti krutosti bývá kladena mírnost, která není trpným stavem, nýbrž aktivní schopností, jejímž přispěním člověk mírní svůj hněv a svou pomstychtivost.“⁶⁸

Negací tedy chceme učinit něco zlého sobě samým, byť třeba trestáme někoho jiného. Nevlastním přístupem zabít v nás to, co je nám vlastní. Chceme popřít své tělo, svou tvář, své konání, své vylučování a to je, spinozovsky řečeno, nesmyslné, i když se to někdy dočasně vyplácí a třeba na to celý život nepříjdeme, protože za nás krvácí někdo jiný. Avšak nejpozději v den soudu všechny své masky sundáváme, byť nám v tom zákonitost jaksi pomáhá po celý život, přesto, protože nerezignujeme, ale negujeme, si necháme zákonitě říct až v momentě, kdy už nestihneme na sobě nic popírat, nijak se tvářit, něco konat či něco vylučovat, a tak, jak jsme odkázáni na zákonitost věcí přišli se studem na svět, tak také ze světa nejen se studem, ale i s bídou v srdci, odcházíme. Nezanedali jsme nic menšího než Jaspersovu metafyzickou vinu:

⁶⁶ Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 21.

⁶⁷ Rádl, E.: *Dějiny filosofie II*. Praha, Votobia 1999, s. 260.

⁶⁸ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 168 a 169.

*„Existuje solidarita mezi lidmi jako lidmi, v jejímž důsledku je každý spoluodpovědný za všechno bezpráví a všechnu nespravedlnost na světě, zvláště za zločiny, k nimž dochází v jeho přítomnosti nebo s jeho vědomím. Jestliže jsem neučinil všechno, co jsem mohl, abych jim zabránil, jsem spoluvinen.“*⁶⁹

A tak řetězec zla, který jsme během našeho života jaksi odložili stranou jako nechtěně narozené dítě, si z generace na generaci předáváme dál a doufáme, že se nás a našich dětí nebude týkat, přesto nejpozději v den smrti ucítíme jeho přítomnost, už však nestačíme nikomu sdělit, že naše nesmyslné pachtění ignorující rozum nám zamezilo učinit vše, co bylo v našich silách, aby se řetězec zla alespoň natrhl. Rezignace je zásadním krokem učinit vše, co je možné. Vždyť jde o obyčejné lidské přiznání s puncem preciznosti ve smyslu souladu se zákonitostí. Není to tedy trpný stav, ale aktivní schopnost (obroušení hran našich projevů), ke které člověk právě rozumem došel.

Nejdůležitější Spinozův odkaz k druhému bodu obžaloby tkví v tom, že rozum je lidem sice dán, je zákonitý a nekonečný, přesto my lidé vynaložíme raději více energie na lásku k odporování a vyhýbání se příkazům vlastního rozumu, což je dáno ponejvíce pravděpodobně tím, že přemýšlení bolí a z něho pramenící niterný svár vynášíme do mezilidských vztahů.

A otrokáři vědí nejlépe, že největší zisk a trvanlivost zisku se tvoří tehdy, když jsou otroci osvobozeni od bolesti, tedy buď od přemýšlení nebo vzájemně mezi sebou pobiti, což ale opět znamená, že jsou od bolesti osvobozeni. Z nesvobody nelze uniknout jinak než rezignací, kterou bohorovně oddalujeme, jak se dá. A tak dnes proudí v našich životech spíše historicky zvyková, hrdě a nekriticky svobodná útočná krev, která má k rezignaci na lidskou malost stejně daleko, jako blízko k jakémukoli násilí. Dokumentuje stávající řetězec zla, nepoctivost, přesto v nekonečném pohybu proudí a může narazit na nutnost či zákonitost rezignace, na aktivní schopnost řetězec zla zpřetrhat. Kolik času zbývá? Kolik obětí si ještě vyžádá naše směšná bohorovnost a malost zároveň?

Vrcholné etické myšlení spočívá v tom, že nám nezbývá než rezignovat, což je východisko, deduktivní výpočet, zákonitost, ke kterému Spinozu navedl Descartes.⁷⁰ My, věc myslící víme, že máme rozum, tedy jsme věcí myslící. Odstraněním všech pochybností zůstalo pouze naše myslící já, zákonitě jsme nuceni poctivě rezignovat na vše ostatní, co se svým vlastním rozumem snažíme pochopit, protože nic jiného nemůžeme jistě chápat. Nemáme na to negovat něco, co k nám náleží a co nejsme schopni jasně rozpoznat. Pokud tak činíme, dopouštíme se zla, které z pohodlnosti vyrábíme, lhostejno, jsme-li otrokáři nebo otroci. Rozum má charakter zákonitosti a jedinou, kterou poznáváme, je zjištění, že jsme věcí myslící. Nezabývá nás to těla, nezabývá nás to vnějších příčin, nezabývá nás to lidské nesvobody a síly afektů. **Uprostřed obhajoby, nikoli v celku, docházíme k rezignaci.**

⁶⁹ Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 26.

⁷⁰ Descartes, R.: *Meditace o první filosofii*. Praha, Oikoymenth 2010, s. 127.

4.3. Uspořádání

Proti třetímu bodu obžaloby, týkající se nesrozumitelnosti Spinozovy *Etiky*, zejména neustálé odkazování na předchozí axiomy, definice, tvrzení, poznámky, důsledky, důkazy aj., obhajoba poukázala na dvě zásadní skutečnosti.

První je oddílové uspořádání. Vede nás od metafyzické konstrukce, tedy od základního uspořádání celku (I. oddíl), k poznání našeho těla a mysli (II. oddíl), k původu a definicím jednotlivých afektů (III. oddíl), k rozpoznání síly těchto afektů (IV. oddíl), k ujasnění si moci rozumu a možností lidské svobody (V. oddíl).⁷¹ Spinoza hned v prvním oddílu vysvětlil Boha, ve druhém popsal naši maličkost, ve třetím, jak se naše maličkost ve smyslu atributu myšlení projevuje, ve čtvrtém v čem spočívá síla našich projevů v tomto atributu myšlení, a konečně v pátém jak můžeme tuto sílu nasměrovat k sobě samým, tedy i k Bohu.

Kdo chce podstoupit určitou bolest ve smyslu rozvoje svého myšlení, pro toho nemůže být téměř neustálé odkazování překážkou, navíc v době, kdy nám technické výtvarky umožňují s odkazy pracovat přímo na ploše svého monitoru apod. Obžaloba nám nahrála na smeč, dokazuje, že rozum my lidé používat nechceme, vyhýbáme se mu, život umožňuje dostatek jiného potěšení a omlouvání. Vyplácí se slepá poslušnost a řeči o odpovědnosti a soucitu, než odpovědně a soucitně žít. Jaspers:

*„Tyto lidi zajímá, co zamezí bídě, co poskytne práci a chléb, byt a teplo. Obzor se zúžil. Nechtějí slyšet o vině, o minulosti; světové dějiny se jich nedotýkají. Chtějí prostě přestat trpět, chtějí se dostat z bídy, chtějí žít, ne přemýšlet.“*⁷²

Obhajoba je v souladu s obžalobou, protože svým rozumem rezignuje. Naopak rozporem je účelovost, s níž obžaloba rezignuje na rozum, protože útočí na životaschopnost *Etiky*. Naproti tomu obhajoba již rezignaci navrhla v předchozím bodě a žádný jiný, další a nadměrný účel než jeden jediný zákonitý předpoklad sebezáchovy nesleduje. Chápeme-li správně atribut myšlení a chceme-li si jako lidé porozumět bez rozdílu věku, rasy a pohlaví, nic jiného nám nezbyvá. Svoji životaschopnost si *Etika* obhajovat nemusí, protože se každý den všichni přesvědčujeme, že rozumem nelze vůbec porozumět tomu, co na světě my lidé provádíme. Přesto, ba právě proto přispíváme rozumovým poznáním, rezignací, k stupňovitému intuitivnímu poznání, které ve svém celku směřuje k intelektuální lásce k Bohu a k mezilidskému porozumění.

⁷¹ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 273.

⁷² Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 19.

Protože k bodu tři obžaloby již není co dodat, využijeme tento prostor o citace, se kterými budeme pracovat proti čtvrtému bodu obžaloby, kde se již dotkneme velmi citlivých míst, zejména soucitu a ctižádosti. Ústřední citace, se kterou budeme pracovat, je ze III. oddílu *Etiky*:

Definice 44. „Ctižádostivost je nesmírná žádost po slávě.

Vysvětlení. Ctižádostivost je žádost, která (podle tvrzení 27 a 31 tohoto oddílu) podporuje a posiluje všechny afekty, a proto je možno tento afekt jen stěží překonat. Pokud je totiž člověk poután nějakou žádostí, je současně poután také tímto afektem. Cicero o tom říká: „I ten nejlepší člověk je veden především touhou po slávě. Filozofové nadepisují svým jménem i ty knihy, v nichž pojednávají o pohrdání slávou.“⁷³

Něco na té nesmírné žádosti po slávě bude. Není to zázrak, že jsme se narodili právě my? Ještě citaci k další části ze IV. oddílu:

Tvrzení 50. „Soucit sám o sobě je pro člověka, který žije pod vedením rozumu, zlý a neúčinný.“⁷⁴

4.4. Soucit

Žádám každého čtenáře, aby si sám v klidu přečetl citace, které jsou uvedeny v závěru třetího bodu obžaloby. Napadá mne, že leckdo nemusí souhlasit s tím, že touží po slávě. Ale možná se jenom dostatečně nezamyslel nad tím, že může být například výchovou a dále po svém sebeprosvěcování třeba i ujištěn, že je determinován k tomu potlačovat touhu po slávě strachem, naučenou skromností, pokorou či bázlivostí, a všemi dalšími libovolnými afekty. Pokud je pro někoho ctižádostivost silné slovo, pak lze nahradit vyhraněností.

Ctižádost jsme poznali prvním stupněm poznání a podle Spinozy je ctižádost charakteristická pro všechny naše afekty. Druhým stupněm poznání jsme rozumovou úvahou, dedukcí rezignovali a museli připustit, že ctižádost je. Snad je srozumitelný zásadní rozdíl, že jsme nepoužili negaci, tedy ctižádost není, což je nesmyslné, avšak často se k tomu účelově uchylujeme, ale podle příkazu rozumu jsme prožili svůj afekt – první poznání – a k tomuto afektu se přiznáváme rezignací – druhý stupeň poznání, protože nás rozum dedukcí přesvědčil o tom, že jsme sice myslící věci, avšak nemůžeme popřít dominanci ctižádosti či jiného libovolného afektu, který je naším poznáním z doslechu nebo z neurčité zkušenosti a jaksi předchází druhý stupeň v tom smyslu, že se nás dotýká. Můžeme si zapsat, že jsme prvním stupněm poznali a druhým stupněm porozuměli. Současně jej tedy první stupněm prožili a druhým chápali.

⁷³ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 169 a 170.

⁷⁴ Tamtéž, s. 215.

Tižádost máme. Soucit mám, jsem vyhraněný. Strach mám, jsem vyhraněný. Radost mám, jsem vyhraněný. Smutek mám, jsem vyhraněný. Pokoru mám, jsem vyhraněný. Lítost mám, jsem vyhraněný. „Opičku“ mám, jsem vyhraněný. Chápeme, v čem je rozum nezastupitelný?

Rezignací přiznáváme skutečný, zákonitý stav věcí. Rozum nic jiného ani udělat nemůže. Proto veškeré úvahy o tom, že Spinoza se staví k soucitu jaksi nelidsky, je hluboké nepochopení jeho *Etiky*. Právě naopak, soucit je lidský, jako každý jiný afekt, kterým jsme zasaženi, který jsme poznali prvním, rezignací přiznali a pochopili druhým stupněm svého poznání. A kdo ho nemá, je-li jím podnícen jako vnější příčinou, ten se člověku nepodobá. Proto může Spinoza tvrdit, že je soucit rozumu zlý a neužitečný, protože rozum nemůže svou funkcí v poznávacím procesu nijak ovlivnit soucit jako takový, může se pouze k soucitu přiznat, chápat jej.

Soucit je zlý proto, že je podle Spinozy afektem smutku a omezuje nás v konání. Proto jsme-li zasaženi soucitem a chceme-li druhému pomoci z jeho vlastní ubohosti, pak se jako soucitní lidé snažíme rozpomenout na možnosti, jak svého druha ubohosti zbavit. Jednáme-li podle příkazů rozumu, nacházíme správné, zákonité možnosti řešení. Směřujeme k lásce, k porozumění, k Bohu. Jednáme-li z afektu, můžeme jednat správně i zmateně, tím ubohému mnohdy ještě více uškodit. Proto jednáme-li ze soucitu, je tu rozpor. Soucit je nám dán, jsme lidé. Avšak pomoci někomu z ubohosti, k tomu nám soucit nepomůže, protože nás oslabuje a omezuje v konání.

Nejčastější je situace, troufám si říci z vlastní zkušenosti v pozici ubohého, že místo rezignace, přiznání se k soucitu jako zákonitosti, která nás právě postihla, tak raději soucit předstíráme a snažíme se přijít na kloub tomu, proč je náš druh postižen ubohostí. To je to, o čem jsme mluvili ve druhém bodě obhajoby. Chceme za své pojmut něco, čemu vůbec nerozumíme, jenom proto, že se až trapně považujeme za silnější vnější příčinu vůči onomu ubohému. Afekt soucitu v důsledku toho předstíráme a potlačujeme přesvědčením, že si ubohý za ubohost může sám, přitom o tom nic nevíme.

Chceme popřít zákonitost, protože neznáme příčiny. A proto příčiny zmateně hledáme, v pozici silnějšího volíme levnější variantu (ekonomickou, citovou), než respektovat zákonitost, soucit si přiznat a konat bez ohledu na to, kolik to bude stát, protože jednáme-li podle příkazů rozumu, nemůže být naše sebezáchova nijak ohrožena, vyjma silnější vnější příčiny.

Proto vážíme-li si člověka jako takového, je-li v naší přítomnosti postižen ubohostí, pak poznáváme v sobě samých afekt, jenž nazýváme soucit, na který musíme svou chápavostí co nejrychleji zapomenout rezignací, neboť nás omezuje ve schopnosti něco pro ubohého vykonat a projevit lásku ve smyslu silnější vnější příčiny. Jinak. Rezignujeme-li na soucit, tzn. chápeme jej, pak nás nic nenutí soucit dále prožívat nebo potlačovat jiným afektem, chápeme zákonitost věcí a

soustředíme se pouze na to, jak svého druhu z ubohosti osvobodit. Mnohdy nás zachvátí hněv, když například ubohost či nemohoucnost blízkého jaksi předvídáme a rozčilení z toho, že jsme postiženi povinností k bližnímu může způsobit, že afekt hněvu bude tak silný, že sice pomůžeme, ale ještě více ublížíme, protože ubohého zahrneme výčitkami. Sebe i jeho omezíme ve svém jednání, ne-li přivodíme svár, který je typickým důkazem lásky k odporování a pření se. Nemohoucí se „neplazí“ podle našich představ a my si z pozice silnější vnější příčiny osobujeme právo dávat průchod svým nestoudným emocím.

Nechápeme-li soucit, nemůžeme ho ve skutečnosti ani myslet.

Ti, kdo soucitně nemyslí, mohou mít soucitu plná ústa. **A to je lekce etického myšlení *par excellence*.**

Vidíme, že problematika soucitu stojí a padá s tím, zda-li jsme sami k sobě poctiví. Zda-li soucit nepředstíráme. A proto, kdo žije podle příkazů rozumu, snaží se, aby soucitem nebyl zasažen. Jsme-li sami ubozí, jsme omezeni ve svém jednání, přesto se snažíme přirozeně vyhnout tomu, aby nám lidé místo lásky projevovali soucit. A naopak, je-li soucit silnější vnější příčinou, protože postihl osobu nám blízkou, snažíme se soucitu rovněž vyhnout, chceme-li být schopni své sebezáchovy a konat vše, co je v našich silách ve prospěch druhu postiženého ubohostí.

Soucitu se dále můžeme vyhýbat tím, že budeme jednat s ostatními lidmi ve shodě tak, že se soucit bude přirozeně lidsky projevovat pouze v případech, kdy nás zasáhne silnější vnější příčina mimo lidské vztahy a nikoli pokaždé, kdy naše mentální ubohost vyrobí soucit řetězením lidského zla.

S jakou láskou v srdci k lidem a s nezměrným úsilím musel Spinoza, tento nepochopený filozof, pečlivě promýšlet své vrcholné etické dílo, to si raději nechci ani představovat. Úplně stačí, jak sisyfovské je jeho odkaz interpretovat, když je tak konvenčně a ze zvyku nesoucitný.

Citlivý bod dokončíme výkladem k ctižádostivosti, která zahrnuje všechny afekty včetně soucitu. Jestliže jsme správně pochopili Spinozovo etické myšlení, pak víme, že ctižádost, jakkoli pokroucenou vnějšími příčinami a osobními mindráky, máme. A může se projevovat třeba tak, že to vypadá, jako kdyby se nás ctižádost netýkala. Pozor. Ctižádost máme. To, že se neprojevuje, je klamné, protože, jsme-li zasaženi afekty smutku, je to ctižádost potlačená, nicméně zákonitá. Nezbyvá, než rozumovým poznáním rezignovat, přiznat její existenci a dál vést svůj život podle příkazů rozumu. Pokud víme, že jsme ctižádostiví, pak rezignací omezujeme nadměrné podléhání afektům žádosti a nadměrné podléhání afektům smutku. Nejsme tedy ani krvežízniví otrokáři, ani zcela bezmocnými otroky. Stručný intuitivní popis Spinozova etického myšlení je tento:

Rozumovou úvahou, dedukcí docházím k rezignaci, přiznávám se k afektům všeho druhu, které zákonitě prožívám. Tímto přiznáním si je uvědomuji, chápu je, v niterné rovině nalézám (metafyzický) stud, který je mými afekty všeho druhu v zájmu sebezáchovy maskován, avšak bdělostí při sebeprosvěcování intuitivně chápu esenci studu jako zákonitost, která nám brání v nezřízenostech a krutostech všeho druhu, omezuje nás samotné na lidskost, k čemu jsme dospěli vlastním rozumem bez vlivu a síly vnějších příčin mimolidských vztahů, čímž jsme si otevřeli cestu k lidským srdcím, pokud se rovněž snaží žít podle příkazů rozumu a společně směřujeme cestou vzájemného porozumění a chápání vlastní maličkosti k intelektuální lásce k Bohu, a tuto lásku ve svých maskách pociťujeme tím více, čím méně jsme omezeni ve svém jednání vycházejícího podle příkazu rozumu.

Spinoza se narodil se v roce 1632, o rok později byla třicetiletá válka teprve ve své polovině. V témže roce, vyšly v Paříži rytiny, které zobrazovaly ukrutnosti třicetileté války.

„Je tu odváděno asi dvacet jeptišek, aby ve volné chvíli za večera byly u táborového ohně znásilněny. Jednu, nepochybně nejmladší a nejhezčí z novic, zvedá několik vojáků do rukou důstojníka, sedícího na vysokém válečném koni. O rok, o dva později připojí se tyto jeptišky – ty které přežily – k tlupám mužských i ženských markytánů, táhnoucích za vojsky sem a tam po tváři Německa. Zpola vyhladovělé, oblečené jen v kusy páchnoucích hadrů, zavšivené a s přijící, s břemeny na zádech a s břichaťmi dětmi, jež se budou belhat za nimi, povlekou se po celé léto za svými pány, budou se krčit v deštích a mrazech nekonečných zim, až konečně o mnoho dříve, než válka skončí, smluje se nad nimi opět Bůh, jenž je byl opustil a ony zemřou, aby je snědli psi nebo možná jejich druhové, k smrti hladoví.“⁷⁵

Obhajoba v tuto chvíli pracuje s tichem a přemýšlí. Spinoza zasvětil svůj život sepsáním *Etiky*, v atmosféře hladu, moru a dalších nemocí, jež byly následkem třicetileté války. Vyrostlo vrcholné etické dílo. Pokud nebude v silách těch, kteří rozhodují o našich osudech, šířit jeho dílo, prosadit Spinozovu *Etiku* do škol, odborným výkladem vést nastupující generaci k sebeprosvěcování, pak, spinozovsky řečeno, budu mít zcela vážné podezření, že takoví lidé, jsou-li seznámeni se Spinozovou *Etikou* a pochopili jeho myšlení, se lidem nepodobají. Z pozice pěšáka učinila obhajoba co mohla.

4.5. Shoda s Rádlem

Proti pátému bodu obžaloby navazuje obhajoba rezignací. Sám Rádl uvedl, že podle Spinozy:

⁷⁵ Huxley, A.: *Šedá eminence*. Přel. Z. Urbánek, Praha, Avatar 1998, s. 217.

„...resignace je prý posledním slovem filosofie.“⁷⁶

Ano, bezesporu. Jsme-li jako lidé poutáni láskou k moudrosti, pak ve smyslu pochopení, jak jsme maličcí, nemůžeme z jakéhokoli úhlu pohledu pochybovat o tom, že poslední slovem filozofie je rezignace, nezměrná láska k Bohu. To jsme vysvětlili v předchozích bodech obhajoby.

Jinak Rádlův přístup je defilé, přehlídka jeho osobních afektů. Přesto uměl Spinozu správně a bez invektiv zařadit, obhajoba předkládá shodu, téměř učebnicovou. Rádl:

„Porozumění není věc nahodilá, která by snad mohla povstat z kmitání atomů anebo z boje o život; je to metafysický základ duchovního života, na němž je vystavěna historie, věda, umění, zbožnost, filosofie. Porozumění ukazuje, že člověk není na světě sám, nýbrž že mezi ním a druhými lidmi jest něco hlubšího, trvalejšího, mocnějšího než je pouhé individuum lidské. Na tomto poznání jest tento spis.“⁷⁷

Inu, celý Spinoza, je až úsměvné, jak Rádl speciálně jeho snad na každé desáté stránce častoval, aby nakonec na té straně šestsetdvacáté Rádl se Spinozou splynul.

4.6. Aktuální hrozby

K šestému bodu obžaloby se staví obhajoba stručně. Aktuální hrozby jsou všudypřítomná krutost, manipulace a (sebe)zotročování. Východiskem je Spinozova *Etika*.

Uměle vytvářená chudoba, mravní zvrácenost a války všeho druhu jsou toho důkazem.

4.7. Shrnutí obhajoby

Rezignujeme na svobodu, rozumovou dedukcí docházíme k rezignaci, přiznáváme se k síle svých afektů, rezignace podle příkazu rozumu se projevuje ve smyslu aktivní schopnosti mírnit v sobě nadměrnost afektů, zejména krutost, krvežíznivost a lakotu v otrokářském hávu, naprostou bezmocnost v otrockém. Při svém sebeprosvěcování v niterné hloubce nalézáme stud, který v zájmu sebezáchovy maskujeme, přesto intuitivně zakoušíme jeho existenci pokaždé, směřujeme-li svým konáním k intelektuální lásce k Bohu, která nás svádí poznat Boha a při té pouti milovat jeden druhého láskou směřující k sebezáchově, pospolitosti, shodě a porozumění.

⁷⁶ Rádl, E.: *Dějiny filosofie II*. Praha, Votobia 1999, s. 260.

⁷⁷ Tamtéž, s. 620.

5. SPINOZOVA ETIKA NA POVRCHU A UVNITŘ

5.1. Na povrchu

Prohlédneme-li si pozorně přední část obalu,⁷⁸ pak si můžeme představit Spinozův metafyzický systém z grafického ztvárnění. Bůh je všem, tzn. nachází se v nápisu názvu knihy, v nápisu jeho jména, v geometrické kresbě uprostřed, ve zlatavém rámu, který ohraničuje název, kresbu a jméno autora, dále v boční i zadní části obalu. I ve všem mimo knihu. Grafickým uspořádáním uprostřed obalu se zabýváme proto, že pochopení tohoto obrazce ve smyslu metafyzického uspořádání nám může napomoci srozumitelněji se orientovat v textu uvnitř.

5.1.1. Vnější kruh

Vidíme na hnědém podkladě zlatavou hranici kruhu, který nám ohraničuje lidskou existenci. Jak jsme již uvedli, Bůh je všem, tedy jak za hranicemi kruhu, tak uvnitř.

5.1.2. Čára spojující vnější kruh

Kruh je uvnitř spojen svislou čarou, tato čára mohla být klidně i vodorovně nebo jakkoli šikmo. Znázorňuje nám oba atributy, které my lidé podle Spinozy poznáváme. Atribut rozlehlosti i atribut myšlení. Jedná se pouze o jednu čáru, protože atribut rozlehlosti a atribut myšlení je sice rozdílný ve svých projevech (modech), avšak v celku totožný. Tyto atributy znázorněné jednou čarou jsou nekonečné. Hmota se nekonečně rozléhá a myšlení nekonečným způsobem myslí. Čára atributů však vede pouze k protilehlým spojnicím kruhu, protože člověk tyto atributy má k dispozici v rovině své existence, zatímco v nekonečnosti tyto atributy představují věčnost stejně jako Bůh.

5.1.3. Vnitřní kruh

Vidíme uvnitř další zakreslený kruh, který je menší, vyplněn bíle a je zcela prázdný, tzn. neprochází jím ani spojnice symbolizující oba atributy. Tento prostor symbolizuje člověka, ve kterém jedná podle příkazů rozumu, a čím větší vnitřní kruh se utváří, tím více člověk směřuje k intelektuální lásce k Bohu. V úplně dokonalém stavu by tento bílý kruh splynul s kruhem symbolizujícím lidskou existenci. Avšak v té chvíli by se stal člověk Bohem, čemuž brání ona hranice existence kruhu, neboť Bůh je, existuje zároveň za touto hranicí, respektive člověk je za onou hranicí postižen smrtí. My tedy víme, že můžeme k Bohu svojí intelektuální láskou směřovat, každý má stejnou startovní pozici a záleží na jeho zdatnosti (rozhodnosti a ušlechtilosti), jak velký vnitřní kruh bude.

Bílý prostor nám tedy označuje velikost vnitřního kruhu, ve kterém žijeme v lásce jeden k druhému ve smyslu shody, porozumění a rozmanité rovnosti. Mezi lidmi v tomto prostoru panuje

⁷⁸ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004.

láska, podrobujeme-li si například v tomto prostoru nějaké domácí zvíře sloužící nám lidem k potravě, nejedná se o zlo, ale o zákonitost vyplývající z nároku člověka, ze zákonitosti věcí být silnější vnější příčinou ve smyslu své sebezáchovy. Tímto rozvitím chci poukázat na Spinozovo správné postihnutí skutečnosti, že zlo vyrábíme my lidé, zlo se v přírodě nevyskytuje, protože každý jedná podle zákonitostí a nutnosti své sebezáchovy a každý přirozeně podléhá silnější vnější příčině.

Avšak žádná vnější příčina v přírodě nekořistí nic víc, než co je nutné pro její zachování. Ovšem páchá-li zlo člověk na člověka, setkáváme se s něčím, co zcela vybočuje z normy zákonitosti. Jaspersova metafyzická vina se nedědí, dědí se náš zvyk na něco si hrát a přitom nebýt ani trošku hraví, tvořiví. Ano, můžeme si hrát na vojáčky, když to někoho baví, proč ne, ale my lidé se přece nemůžeme mrzačit nebo zabíjet!

Kořistnický a klientelský lidský život je naprostým plýtváním atributu myšlení.

Od Boha k tomu člověk nemá žádný mandát, není to nutné ani zákonité, vyplývá to pouze z toho, že máme zmatené ideje a pravdivé poznání „necinká“ tolik jako bezprostřední účel, zdánlivý smysl.

5.1.4. Černé tečky

V prostoru za bílým vnitřním kruhem porozumění symbolizují ve vnějším kruhu lidské existence černé tečky mody, projevy nejbližších vnějších příčin, které je člověk schopen vnímat pouze zmateně. Prázdný prostor mezi kruhy nám symbolizuje vnější příčiny, které neznáme, o kterých nemáme tušení, přesto lze z nákresu porozumět tomu, že čím více směřujeme k intelektuální lásce k Bohu, tím více jsme schopni tyto příčiny poznávat, což by se logicky promítlo do velikosti vnitřního bílého kruhu, neboť nejsilnější a první příčinou je Bůh.

Mody neboli vlastní projevy člověka jsou znázorněny velikostí bílého kruhu ve smyslu jeho směřování nebo nesměřování k Bohu. Ve spekulativní rovině můžeme pojmut rozsah bílého kruhu jako konkrétní život v závislosti na trvaleji dosažené intelektuální lásce k Bohu. Uvedené tečky mohou být nejen po celé ploše mezi kruhy, ale také do hloubky v tom samém místě, lze představit nekonečnost možností, které nám život přináší.

Samozřejmě, jsme-li zotročeni, unaveni a okradeni, pak se symbolicky pohybujeme na malém bílém prostoru. Jsme pouhými pěšáky na přechodu pro chodce, kde ať učiníme cokoli podle předpisů a zákonů, vždy odpovědnost padá pouze na nás, chceme-li přežít. Avšak nezdá se, že metafyzickou vinu prožíváme tím více, čím méně jsme schopni cokoli ovlivnit. Spíše prožíváme své zklamání z neúspěšného působení na tomto světě. A naopak, čím více jsme ve společenském žebříčku nahoře, rovněž se nezdá, že tím máme větší ponětí o metafyzické vině, přitom možností ovlivnit dění se nabízí nepoměrně více. Prožíváme spíše jenom sami sebe, nepřihlížíme k hlediskům těch, které považujeme

za neúspěšné a proto, pokud náhodou pociťujeme nutkání se nad metafyzickou vinou zamyslet, hledáme východiska mezi úspěšnými, tzv. mezi sebou rovnými, které uznáváme a kterých se také tak trochu bojíme. Že to nikam nevede, to pravděpodobně nejlépe vystihl Bergson,⁷⁹ když varoval před, zjednodušeně řečeno, účelovým logickým kalkulem všeho druhu. Skutečnost nás přesvědčuje o něčem zcela jiném než o tom, že úspěšný člověk je schopnější a šťastnější než člověk na okraji společnosti. Možná bychom se divili, kdybychom měli porovnat hodnotu a kvalitu lidského života mezi rozvedeným bezdomovcem a rozvedeným prvotřídním manažerem.

Ano, z druhé strany jsme došli ke stejnému. Spojujeme svůj život s účelovostí, s každodenním úspěchem a čím více jsme úspěšní a jako takoví obdivováni, napodobováni, uctíváni, tím méně rezignujeme ve smyslu aktivní schopnosti mírnit své afekty, tím méně respektujeme zákonitost věcí, spíše máme tendenci zákonitost věcí vytvářet. Nevytváříme však vůbec nic kromě toho, že prodlužujeme řetězec zla osobnostní stagnací. Bijeme se do prsou, jsme obrazně řečeno na levelu, který nám již přináší vedlejší zisk bez přímé účasti a ti, po jejichž hřbetech jsme vylezli nahoru, pro nás nic neznamenaají.⁸⁰

Znamením doby je na ty ohnuté a nejvíce zotročené přenést co největší odpovědnost za jejich vlastní zotročení. Nejedná se tedy o odpovědnost za sebezáchovu lidského druhu, ale o vyrobenou odpovědnost dělat ze sebe a z Boha šaška, což v prvním případě vede k vylitému životu do kanálu, ve druhém zůstává bez povšimnutí. Bůh si z toho věru hlavu nedělá, jak my lidé nakládáme se zázrakem jménem život. Ale o odpovědnosti v tuto chvíli raději dost.

Závěrem této části je nutné dodat, že jsem nezkoumal původ grafického návrhu, podstatné je, že solidně symbolizuje dobu, metafyzický systém i ve smyslu tohoto výkladu to, o co se uvnitř knihy jedná. K obalu ještě jeden dodatek. Otevřeme-li knihu, tak na obalovém přehybu uvnitř je velmi výstižné Spinozovo sdělení, jehož část nyní cituji:

„Je vlastností moudrého člověka užívat věci a těšit se z nich, jak je to jen možné (nikoli však až k přesycení, protože zde už o žádné potěšení nejde). Říkám tedy, že k vlastnostem moudrého člověka patří osvěžit se a nabírat nových sil střídavým a chutným jídlem a pitím, popřát si vůně a půvabu zelenajících se rostlin, šatu i hudby, sportu, divadla, prostě všeho, čeho může každý užívat, aniž by z toho vznikla nějaká škoda jiným lidem.“⁸¹

⁷⁹ Hundersmarck, L.F. **Henri Bergson**. In: Velké postavy západního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor 1999, s. 515-520.

⁸⁰ Armstrong, M.: **Personální management**. Praha, Grada Publishing 1999, s. 963.

⁸¹ Spinoza, B.: **Etika**. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 273.

5.2. Spinozův život

Spinozovu *Etiku* na povrchu, chvílemi podebranou jaksi zevnitř, na chvílinku opustíme. Odkazují na Hemelíkovu knihu *Spinoza*,⁸² velice pěkně zpracovaná. Porce více jak sedmi set stran zaručuje, že si o jeho životě dokážeme udělat adekvátní představu, budeme-li vycházet ze druhého a třetího druhu poznání. Spinoza se narodil roku 1632. Vydání *Etiky* odložil a nakonec se vydání ani nedožil. Zemřel roku 1677. Toto krátké životopisné zastavení nechť čtenář nahradí velice cenným českým příspěvkem, ke kterému Spinoza zve svým postojem:

*„Dělám to jako had, který má v ústech svůj ocas; nechci mít na konci roku nic jiného než tolik, kolik je třeba na důstojný pohřeb.“*⁸³

5.3. Uvnitř

Pojednáme o struktuře, o negativnosti všeho determinovaného, provedeme prostý výklad spinozovských druhů poznání, zastavíme se u proroků a obětí. Nejprve však poukážeme na zásadní skutečnost, že Spinozova *Etika* je **ucelený systém**.

5.3.1. Struktura

Systém uzavřený ve smyslu zákonitosti a vyjádřený pod způsobem věčnosti, systém otevřený ve smyslu nekonečných možností. Když řekneme slovo systém, podvědomě cítíme zmar. A oprávněně. Vždyť jsme svědky každý den, že společenské systémy všude na světě krachují. Nicméně, ať už v nás slovo systém vyvolává dopředu jakékoli emoce, přesto nejprve si musíme přiznat, že Spinozova *Etika* je systém popisující přítomnost pod způsobem věčnosti. V. oddíl např. ke vztahu těla a mysli:

*Tvrzení 21. „Mysl si může něco představovat a rozpomínat se na minulé věci, jen pokud trvá tělo. Důkaz. Mysl vyjadřuje skutečnou existenci svého těla a chápe stavy těla jako skutečné, jen pokud trvá tělo (podle důsledku tvrzení 8 oddílu II) a tedy nechápe (podle tvrzení 26 oddílu II) žádné těleso jako skutečně existující, jen pokud trvá její tělo. Proto si může něco představovat (viz definice představ v poznámce k tvrzení 17 oddílu II) a rozpomínat se na minulé věci, jen pokud trvá tělo (viz definici paměti v poznámce k tvrzení 18 oddílu II). Q.e.d.“*⁸⁴

Připusťme, že naše tělo je systém. Zákonitost. Celek, který vždy znamená víc než část celku. A je-li tento celek fungující, pak zákonitě přitakává sebezáchovnému jednání. Je to jediná určující zdatnost,

⁸² Hemelík, M.: *Spinoza*. Praha, Filosofia, 2006.

⁸³ Tamtéž, s. 181.

⁸⁴ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 258.

schopnost celku. To si zpravidla uvědomujeme, když nás zasáhne nemoc. Nebo stárí.⁸⁵ Do té doby celek člověka nepovažujeme za hodný větší pozornosti, nejsme-li naladěni na pravdivé poznávání.

Pojďme věnovat pozornost struktuře Spinozovy *Etiky*. Výše uvedené tvrzení nebylo vybráno náhodně ani možně, ale nutně. Domnívám se, že struktura díla odpovídá axiómu 2. na str.66 Spinozovy *Etiky*, též grafickému znázornění na téže straně knihy.

„Narazí-li těleso v pohybu do jiného tělesa, které je v klidu a kterým nemůže pohnout, odrazí se, aby mohlo setrvávat v pohybu. Úhel svíraný dráhou odrazu s rovinou klidného tělesa, na něž pohybující se těleso narazilo, je roven úhlu dopadu svíraného dráhou dopadu s toutéž rovinou.“⁸⁶

Jinak. Z nekonečné moci Boha konat udeří do modu blesk prostřednictvím atributu (jeho modálních stavů), vyvolá reakci téže dokonalosti, kterou chápeme tím či oním druhem poznání.

Tak odpovídá I. oddíl východisku, Bohu, který všemu předchází. Následuje II. oddíl popisující charakter atributu (všechny atributy jsou totožné), jenž distribuuje záměr Boha. Tyto dva oddíly předcházejí „úderu blesku“. Středem ucelené koncepce Spinozovy *Etiky* je přítomnost, trpný stav modu. Představení celé škály trpných stavů jsou předmětem III. oddílu. IV. oddíl popisuje „sílu pohnutí rovnající se síle úderu blesku“ a konečně V. oddíl užitek, který může člověku přinést, chce-li přes pochopení atributu spočinout v lásce pod způsobem věčnosti.

Dotazy. Které těleso je v klidu? Kdo se pohybuje? Odpověď. Bohem hýbe rovnováha, tzn. nutně koná. Vyvolává v „naprostém klidu“ v modu afekt, nelze si představit vyšší dokonalost. Jinými slovy, pohyb se uskutečňuje v modu se stejnou intenzitou, s jakou byl nutně vyvolán. Jsme-li zasaženi adekvátní příčinou, konáme. Jsme-li zasaženi částečnou příčinou (Bůh může bezprostředně zasáhnout více modů najednou), trpíme. Z toho plyne, že nemůžeme pohnout Bohem, jestliže chápeme, že disponuje nejvyšší dokonalostí. Právě naopak, máme-li zmatené poznání, snažíme se Bohem pohnout. V klidu je tedy věčně konající Bůh, v pohybu je modus, který není nic jiného než jak Bůh myslí. Není třeba nad tím mnoho přemýšlet, jedná se o obrazné přirovnání, jak jsem porozuměl struktuře, v jejímž středu je přítomnost. Mnohem důležitější je porozumět jednotlivým druhům poznání.

5.3.2. *Omnis determinatio est negatio*⁸⁷

Tuto větu chápal Hegel jako nekonečně důležitou. Pochází z jednoho dopisu z roku 1674, kterým Spinoza odpovídal v rámci filozofických konzultací. Můžeme spekulovat o tom, zda-li skutečně tato věta přispěla k celoživotní filozofické cestě německého myslitele, založené na negování.

⁸⁵ Beauvoir, S. de: *Das Alter*. 1997 Reinbek.

⁸⁶ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 66.

⁸⁷ Hemelík, M.: *Spinoza*. Praha, Filosofía, 2006, s. 235.

Význam této věty se pokusím odvodit z obsahu Spinozovy *Etiky*. Domnívám se, že se nejedná o negaci skutečnosti, ale o vyjádření vystihující nepravdivost (částečnost) poznání každé vymezené konkrétní skutečnosti. Pokusím se to dokázat při výkladu spinozovských druhů poznání. Celý svět se snaží z pojmů věcí, vytvořených v lidském mozku pro vzájemné srovnávání, dokazovat skutečnost. Je to zmatené, ale co se dá dělat. Možná také šílené, ale geniální. Dokonce je to i více srozumitelné. Kdo však touží po pravdivém poznání, musí v první řadě porozumět svému rozumu, který nemá základnu v lidském mozku, ale v atributu Boha, je nekonečný, člověkem chápáný pod určitým způsobem věčnosti. Negace je neporozumění nebo vědomý odklon „provládního“ německého filozofa?

5.3.3. Prostý výklad spinozovských druhů poznání

Různým způsobem se snažím vyjádřit, že je velmi důležité porozumět, co je spinozovským rozumem. Mnozí z nás si představují například zdrženlivost, promyšlené jednání až po snahu oprostit se od citů. Porozumět spinozovskému rozumu je zásadní, chceme-li chápat jeho druhy poznání.

Hemelík se ve své knize věnoval popisu principů lidského jednání a poznání asi na dvaceti stránkách.⁸⁸ Samozřejmě i do jiných částí jeho obsažného díla tyto principy zasahují. Výklad druhů poznání považuji přesto za deficitní. Pokusím se poukázat v čem.

První druh poznání spojuje Hemelík se smyslovou zkušeností:

*„Jsou-li takto konstituované obsahy lidské mysli ovlivněny **především přirozeností lidského těla**, musí být jakožto poznatky nutně poznáním zkresleným a zmateným.“*⁸⁹

Vyvozuje, že takové poznatky jsou spíše poznáním lidské představivosti...

*„...založené na **afektivních stavech** lidské tělesnosti, přičemž lidské tělo **dominuje**...“*⁹⁰

První druh poznání uzavírá konstatováním:

*„Poznává-li člověk **vnější** svět tímto způsobem a pouze tímto způsobem, pak to sice přesně odpovídá obecnému řádu přírody, avšak o pravdivém poznání nemůže být řeč.“*⁹¹

⁸⁸ Hemelík, M.: *Spinoza*. Praha, Filosofie, 2006, s. 406.

⁸⁹ Tamtéž, s. 406.

⁹⁰ Tamtéž, s. 406.

⁹¹ Tamtéž, s. 406 a 407.

Druhý druh poznání je podle Hemelíka tento, ale hned dodejme, že neúplný:

*„Oblast poznání **rozumového** opřeného nikoli o zkušenost, nýbrž o **obecné pojmy**.“⁹²*

Určitá nedůslednost je patrná také z dalšího popisu:

*„Samozřejmě, že také **zde** se mohou vyskytovat **poznatky zmateného či zkresleného** charakteru...“⁹³*

Toto Hemelík sám popírá hned na následující straně.

*„Pravda je záležitost pouze dvou druhů, a to **rozumu** a intuice, pomocí kterých je možno také přesně rozeznávat pravdivé od nepravdivého, neboť Spinoza je hluboce přesvědčen o tom, že pravda je schopna plně vykazovat sebe sama a skrze to i nepravdu.“⁹⁴*

Z výkladu Hemelíka rozumím formě, ale nepochopil jsem, co se vlastně myslí tím **rozumem**. Jak mohu rozumem pravdivě poznávat? Jak si ho představit, když podle běžného úzu je rozum často spojován s účelem a dále jsou případy, kdy si myslím, že rozum používám, přesto jsem dalek toho tvrdit, že jsem takovým typem rozumu schopen skrze pravdu vykázat i nepravdu?

Odpověď jsem našel ve Spinozově *Etice* v popisu prvních dvou druhů poznání. Spinoza dovozuje z **jednotlivých věcí a ze znaků** první druh poznání:

*„Tyto dva způsoby poznání věcí budu ve svém dalším výkladu nazývat poznáním prvního druhu neboli **míněním či vytvářením představ**.“⁹⁵*

Přidejme popis druhého druhu poznání:

*„Konečně z toho, že máme **obecné pojmy a adekvátní ideje vlastností věcí**...“⁹⁶*

⁹² Hemelík, M.: *Spinoza*. Praha, Filosofia, 2006, s. 407.

⁹³ Tamtéž, s. 407.

⁹⁴ Tamtéž, s. 408.

⁹⁵ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 88.

⁹⁶ Tamtéž, s. 88.

Z předchozích kapitol je zřejmé, že se věnuji především druhému druhu poznání. Intuitivně jsem sice dokázal již dříve vystihnout jeho podstatu, tzn. že se jedná o zákonitost.

V takovém případě se tedy nemůže jednat o účel, který nemá esenci nutnosti. Z toho plyne, že obecné pojmy nemohou sloužit pro pravdivé poznání, jsou jen účelovým nástrojem pro srovnávání věcí. Takový postup ovšem k pravdě nevede.

Rovněž Hemelík krouží všemi směry. Z jeho díla je cítit nesmírné přitakání Spinozovi. Výrazem vděčnosti za jeho dílo necht' je osobně mířená otázka:

„Otevři se, vždyť jsi tak blízko, proč ze sebe sama nevyužíváš svůj conatus?“⁹⁷

Pokud by tak Hemelík učinil, pak by možná přesněji zachytil rozčlenění spinozovských druhů poznání. Ale třeba to nebylo záměrem, kdo ví. V každém případě, pokud by každý z nás došel ke Spinozovi tak daleko, jako právě Hemelík, bylo by na světě více porozumění.

Hegel se rozhodl negovat, Kant nás zahltil kategoriemi. Oba a mnozí další pracují mimo jiné s obecnými pojmy věcí, jejich filozofování se tak stává spinozovsky zčásti zmatené, v lepším případě snad prorocké. K tomu později v další části.

Tučně jsem na předcházejících stranách zvýraznil, v čem spočívá zásadní rozpor, který mi bránil porozumět. Své porozumění se pokusím vyjádřit příkladem. Žádám čtenáře, aby si **každý sám** odpověděl na takto položenou otázku:

Co vidíte na následující straně?

⁹⁷ Hemelík, M.: *Spinoza*. Praha, Filosofia, 2006, s. 394.

Nabízím několik možných odpovědí **prvním** druhem poznání:

„*Nic.*“

„*Prázdnou očíslovanou stránku.*“

„*Bílý papír.*“

Tyto a podobné odpovědi jsou spinozovskými odpověďmi **z nejisté zkušenosti (mínění)**. A nyní jiné možné odpovědi **prvním** druhem poznání:

„Vidím, že moje dítě ještě nenapsalo domácí úkol.“

„Vidím část celku.“

„Vidím, že mi dochází v tiskárně papír.“

Tyto a podobné odpovědi jsou spinozovskými odpověďmi **ze znaků (vytváření představ)**. Možné odpovědi, viz výše, jsou **zmateným, částečným a zkomoleným poznáním. Jedinou příčinou nepravdivosti**. Nyní udělejme tlustou čáru a zaměřme se na poznání **druhým** druhem.

Nabízím několik možných odpovědí:

„Vidím hněv.“

„Vidím spokojenost.“

„Vidím snahu.“

Tyto odpovědi jsou **nutně pravdivé**, jestliže jsme na základě obecných pojmů **vlastností** určili **vlastnost našeho stavu**, který je u každého jiný, avšak pravdivý tak, že je schopen ve smyslu **adekvátní příčiny** vykázat i nepravdu!

Zdůvodnění:

Vše vychází z našeho těla. Jediné pravdivé rozumové poznání, skrze které jsem schopen vykázat i nepravdu, je poznání na základě obecného pojmu a adekvátní ideje **vlastnosti** věci.

Nemohu tedy rozumem poznat nic jiného, než stav svého těla prostřednictvím adekvátní ideje, oprostím-li se od vnějších příčin. Přestože tyto příčiny existují a zpravidla o nich nemám ani tušení, jediné, co pravdivě chápu, je **obecně pojmenovaný afekt**.

Co se týče vnějších věcí, musel bych nejprve položit konkrétnější otázku, například jaký tvar má strana tohoto textu?

Odpověď by pravdivě zněla:

„Obdélníkovitost.“

Zdůvodnění:

Vše vychází z našeho těla. Jediné pravdivé rozumové poznání, skrze které jsem schopen vykázat i nepravdu, je poznání na základě obecného pojmu a adekvátní ideje **vlastnosti** věci.

Jsem podnícen vnější příčinou ke konkrétní odpovědi. Oproštěný od ostatních vnějších příčin se „svobodně“ soustředím. Posílen **snahou** jsem schopen pravdivě definovat obecný pojem **vlastnosti** věci, na kterou jsem tázán, jelikož jsem tázán na věc, kterou již adekvátně poznávám z předchozího studia. Nejbližší adekvátní příčina, spinozovsky **žádost (snaha)**, podněcuje pravdivé poznání věci tak, že vykazuje i nepravdu.

Pokud bych odpověděl „obdélníkovitý“, pak jsem odpověděl pravdivě pouze částečně a nikoli pod určitým způsobem věčnosti. Byla by to odpověď neúplná (finální, účelová). Chápu, že se to může zdát v tomto jednoduchém příkladě směšné, ale pravdivě mohu postihnout pouze **vlastní stav**, obecné pojmy věcí jsou jen znaky, tyto nepostihují **adekvátní příčinu** poznání. V daném případě **snahu**, stav nekonečného atributu, ze kterého vyplynula správná odpověď, postihující intuitivně nejen známý tvar, ale zároveň **nutně** především **afekt**, bez kterého bychom nemohli odpovědět ani nic myslet.

Třetí druh poznání, ono intuitivní poznání je jakýmsi zkušenostním registrem uplynulých dat doprovázený dalším poznatelným atributem, kterým je tajemství. Atribut rozlehlosti má své tajemství nekonečnosti. Jistě a nepochybně z něho poznáváme, že jsme rozlehlostí. Atribut myšlení má také své tajemství ve své nekonečnosti. Jistě a nepochybně poznáváme, že jsme myšlením. Ale nic víc. A říkáme-li atribut, pak je-li atribut rozlehlosti a myšlení totožný v Bohu, rozdílný v projevech (modech), pak tajemství je intuitivně rovněž totožné v Bohu, rozdílné ve svém projevu (v modech). Hmota se v modech rozléhá, rozum v modech myslí a tajemství se v modech maskuje. A jsou-li poznatelné atributy totožné v Bohu, pak Bůh se ve všem tajemně rozléhá i ve všem tajemně myslí stejným způsobem, jako my se v zájmu sebezáchovy maskujeme. Tolik vlastní intuice.

Jinak. Modus je stav prvního druhu poznání, kterým Bůh hýbe tak, aby udržel svoji rovnováhu. Atribut je zákonitost, chápeme svůj vlastní stav druhým druhem poznání. Bůh, poznáný v našem stavu třetím druhem poznání, zahrnuje první a vychází z druhého druhu poznání. Tři druhy poznání můžeme přeložit tak, že stvoření (modus) zákonitě (atribut) miluje (Boha).

Pro milovníky identity jinak. Identické stvoření si myslí, že jedná svobodně. Nepochybuje o své trpné identitě, která bývá vysvětlována dědičným hříchem. Ve skutečnosti jsme hybnou rovnováhou Boha. Náš pohyb je tedy zmatený, trpíme rovnováhu Boha (první druh poznání). Můžeme mu přitakat rezignací na svobodné jednání (druhý druh poznání). A ke svobodě vzdorovitě zpět směřovat (třetí druh poznání). Jinými slovy. Ve smyslu identity má každý druh poznání svou skutečnost (konečnou modální, nekonečně určitou dle atributu, věčnou). Bez afektu (dědičného hříchu či projevu lásky) bychom necítili nic. Lásku. Štěstí. Přítomnost. Prostě nic. Byli bychom to, co nemůžeme být. Měli bychom to, co nemůžeme mít. Poznali bychom to, co nemůžeme poznat. Byli bychom, ale nejsme.

A to je, spinozovsky řečeno, nesmyslné. Zlo tkví v identitě?

„To a jiné, co jsme již dokázali, zdá se být naznačeno Mojžíšem v oné první historii člověka. V té se totiž nemyslí žádná jiná moc Boha než ta, která stvořila člověka, tzn. moc, s níž se postaral jen o to, co je člověku užitečné. V tomto smyslu se vypravuje, že Bůh zakázal svobodnému člověku jíst jablka ze stromu poznání dobra a zla, protože kdyby z něho jedl, hned by se bál spíše smrti, než toužil po životě. Když potom tento člověk našel ženu, jejíž přirozenost se zcela shodovala s jeho, poznal, že v přírodě neexistuje nic, co by mohlo být užitečnější. Protože však uvěřil, že zvířata jsou mu podobná, začal ihned napodobovat jejich afekty (viz tvrzení 27 oddílu III) a začal ztrácet svobodu, kterou potom patriarchové nabyli opět vedeni duchem Kristovým, tzn. idejí Boha, na níž jedině závisí, zda je člověk svobodný a zda přeje ostatním dobro, po němž sám touží, jak jsme již dokázali v tvrzení 37 tohoto oddílu.“⁹⁸

⁹⁸ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk 2004, s. 229.

Identičnost (druhý druh poznání) chápu jako zdržení se úsudku (Descartes), nic neměnit (Kánon). Člověk však soudí, žije (první druh poznání). A svým životem může přejít v lásku (třetí druh poznání). Pravé poznání (druhý druh poznání) je činně trpné (prožíváme Boha, **jeho** zdržení se úsudku, na kterém se nedá nic změnit). Podporuje naši snahu dobře žít. Jedině tento druhý druh poznání a jediné tehdy, jedná-li se o nejvyšší dokonalost. Pravdivost postihující rovněž nepravdivost. Identita je pouze znakem pravdivosti (částečné poznání prvním druhem), identičnost východiskem (druhý druh poznání) pro lásku bez nároku (třetí druh poznání). Jeden a tentýž identický afekt je tedy jednou vášní (nevědomý), podruhé činně trpný (pravdivě chápáný), potřetí činný (intelektuální láska k Bohu). Zkrátka okamžitou reflexí, která je nám dána a po které toužíme. Bůh nepodléhá afektům, nemůže pro svou nejvyšší možnou dokonalost lásku cítit, přestože ji věčně vyvolává a umožňuje člověku poznat. Bůh koná tak, že se zdržuje úsudku, člověk je Bohem zachováván, v Bohu, z Boha sám sebou chápán.

5.3.4. Proroci a oběti

Jednou z osobností, která nás provede výkladem, je velký filozof Emmanuel Lévinas. Přežil holocaust. Tento potomek litevských židů neměl možnost se jako člověk vyrovnat s krutostí továrního zabíjení lidí a s nucením přihlížet masakrům holocaustu. Levinas prožil tyto hrůzy, musel přirozeně a zákonitě hledat prorockou cestu z této zvrácenosti desubstancializací vlastního já. Jeho filozofie je výslovně etická, láska je odpovědností ve smyslu krajní starosti o druhého, ten druhý člověk je radikálně jiný a jeho jinakost má hodnotu, kterou nemůžeme zaměnit s předmětem. Tvář onoho druhého člověka je posvátná, je oltářem.⁹⁹ Podle Levinase právě odpovědnost musí být v člověku víc než jeho svoboda a kdo se nepostaví zlu, je horší než ten, kdo ho způsobil.

Prorocky je třeba chápat a ocenit Levinasovu filozofii. Není tedy třeba pít se o to, jestli to či ono odpovídá skutečnosti a zda-li je reálné odevzdat se plně druhému. Jaspers :

*„Neboť realita neznamená v lidských věcech ještě pravdu. Proti této realitě je spíše třeba postavit jinou realitu. A zda tu tato druhá realita bude, to záleží na vůli člověka. Každý musí ve své svobodě vědět, kde stojí a co chce.“*¹⁰⁰

Spinozovo pojetí je možná pro někoho chladné, ale zákonité. Levinasovo pojetí je spíše určitým přesahem k zákonitosti. Tento přesah má člověkem pohnout, aby jednal „alespoň“ zákonitě.

V obou případech se člověk člověku nesmí stát silnější násilnou a krutou vnější příčinou.

V tomto nalézám podstatnou shodu. Pozastavme se nad tím, jak jsou prorocké filozofie zneužívány a zaprahány do služeb zla. „Než bys řekl švec,“ je tu náhle Levinas, který se nám, aniž by

⁹⁹ Levinas, E.: *Totalita a nekonečno*. Praha 1997, Oikúmené.

¹⁰⁰ Jaspers, K: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 59.

tušil dopad svých upřímných a laskavých myšlenek, zjevuje náhle v pseudorolích, které prožíváme každý den a nic laskavého nám nepřinášejí. Co mám na mysli? Ať my lidé zabloudíme kamkoli, nemusíme se bát, vždyť na každém rohu se laskavě ozve:

Čím vám mohu pomoci?

Je tu jen nepatrný podstatný detail. Klient má v klientelské společnosti jednu jedinou úlohu.

Aby zaplatil! Ano, to je naše vizitka. Žádná Zvířátka a Petrovští, ale Modlátko a Kmotrovští. Žádná pohádka, žádný zázrak života. Jen klientelismus, myšlenkové i skutečné otroctví.

Levinas otevřel své srdce, otrokáři vyprecizovali určující vnější příčinu.

Tam, kde stál před desítkami let sovětský tank, dnes stojí západní supermarket nebo banka.

A pokud někdo ze čtenářů vidí alespoň jeden jediný rozdíl mezi sovětským otrokářským tankem a západním otrokářským supermarketem ve smyslu klientelsky určující vnější příčiny, pak se velice rád s tímto rozdílem seznámím, neboť žádný rozdíl jako věc myslící nejsem schopen rozpoznat, přestože jsem se naučil, jak vypadá tank, a přestože téměř každý den vidím, jak vypadá supermarket. Co naopak přijímám bez výhrad, je argument, že nikde není dokázáno, že Levinas svou filozofií ovlivnil společenský zvyk spočívající v otázce „čím vám mohu pomoci“. Souhlasím a případnou výtku přijímám. Vždyť šlo jen o simulační vyjádření řetězení lidského zla.

Další slavný filozof holocaust nepřežil, ač mohl. Henri Bergson, narozen 1859, zemřel roku 1941 v Paříži za okupace. Odmítl nabídnuté „čestné arijsství.“¹⁰¹ Držitel Nobelovy ceny se později vzdal všech svých ocenění. Podlehli silnější vnější příčině spočívající v útoku člověka na člověka. Levinas prorocky filozofoval, Bergson prorocky zemřel. Velmi poutavě postihnul svobodu, intuici, heroickou mravnost, stavěl na životním elánu a tvůrčím potenciálu člověka. Logický kalkul nefunguje. Pro Spinozu je rozum nezbytným východiskem k intuitivnímu poznání, můžeme pouze chápat, nikoli vytvářet, dopočítat pravdu. Jak do spinozovského pojetí zapadá Bergsonovo rozhodnutí, které pro něho znamenalo jistou smrt?

Tvrzení 22. „Nelze si myslet, že nějaká ctnost je přednější než tato, tj. než snaha po sebezachování. Důkaz. Snaha nějaké věci po sebezachování je sama její esence (podle tvrzení 7 oddílu III). Kdyby mohla být nějaká ctnost myšlena jako přednější než tato, tj. než tato snaha, pak (podle

¹⁰¹ Neff, V.: *Antigorgias*. Praha, Mladá fronta 2007, s. 43 a 48.

definice 8 tohoto oddílu) esence sama by byla myšlená jako přednější o proti sobě samé. To je ale nesmyslné, jak samo sebou rozumí. A tak nelze myslet žádnou ctnost atd. Q.e.d.

Důsledek. Snaha po sebezachování je první a jediný základ zdatnosti. Podle předchozího tvrzení nelze si myslet žádný jiný princip, který by byl přednější než tento, a bez něho nemůžeme myslet žádnou ctnost (podle tvrzení 21 tohoto oddílu).“¹⁰²

Bergsonovo rozhodnutí je nesmrtelnou zdatností proroků. Uzavírám vzpomínku na Bergsona, který svým prorockým činem uzavřel se ctí svůj život. Právě v tento moment, kdy se přiblížila smrt, intuice člověka nepodlehla logickému kalkulu, je nesmrtelná. A co řekl Bergson?

„Každý člověk má dvě filozofie. Tu svou a Spinozovu. Spinoza? Nejen mudrc, ale Pan Mudrc.“¹⁰³

Třetí osobností, na kterou vzpomeneme, je Jan Palach. Narodil se v roce 1948 a zemřel 19. ledna 1969, když se pokusil dne 16.ledna 1969 o sebevraždu upálením. Vzpomeňme ještě, že byl studentem Univerzity Karlovy. Protože studoval historii, politickou ekonomii a dále měl možnost nabyté vědomosti posoudit v praxi účastí na brigádách v Sovětském svazu, nemůže být pochyb o tom, že se v něm odehrával bytostný svár. V této souvislosti si dovoluji odkázat na úvodní kapitolu „Výchova v rodinách a Spinozova *Etika*“, kde jsem se snažil postihnout, že mladý člověk ze svého poznání nikdy nesleví. Víme, že vše řešíme radikálněji. Prorocká smrt, lidmi přehlížené mládí.

A co další bezejmenné oběti? Před několika lety spáchal sebevraždu u supermarketu muž ve středním věku a zanechal na památku dopis, že pochopil Camusovu absurditu.¹⁰⁴ A tak jako celá řada jiných, zaslouží zakotvení v našem podvědomí. Nedokázal se vyrovnat se supermarketem, tak jako Palach s tankem.

Na tank lidé křičeli, že tady nemá co dělat, otrokáři poučení z krizového vývoje vyměnili tank za supermarket. Usoudili, že místo neproduktivního křiku je lepší „svobodně“ nakupovat.

V dnešní společnosti podobný sebevražedný čin nezanechá žádnou odezvu. Prorocká smrt, věčně přehlížená bezmocnost?

Ten, kdo se k té nejvyšší oběti odhodlal, by své prorocké jednání podruhé neopakoval, nejen z důvodu spinozovských zákonitostí, ale také proto, že ze svého místa na výsostech může sledovat, že nic nezměnil, řetězec zla nezpřetrhal.

¹⁰² Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk, 2004, s. 193.

¹⁰³ Vergely, B.: *Velké filozofické otázky*. Přel. T. Kybal, Brno, Levné knihy 2009, s. 62.

¹⁰⁴ Roth, J.K.: *Albert Camus*. In: Velké postavy západního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor 1999, s. 661-665.

Jaspersův pohled: „*Nejčistší vůle, nejupřímnější pravdivost, největší statečnost mohou zůstat bezvýsledné, nepřeje-li jim situace. A mnoho pasivních lidí se naopak ocitá díky činu druhých bez vlastní zásluhy v příznivé situaci.*“¹⁰⁵

Jaspers je často citován. Podle Hemelíka¹⁰⁶ se ke spinozovské filozofii vyjádřil v tom smyslu, že se jedná o vyjádření filozofické víry a metafyzické inspirace, vlastní jen jemu.

Co je nám vlastně vlastní? Víte, vždy jsem se podívoval nad tím, jak vzletnými slovy jsme schopni popisovat, jak je támhleten chrám krásný a tenhle kostel úchvatný a tahle brána dominantní a ta věž nebeská. Ano, tak jako každý determinovaný člověk, i já jsem se povinně účastnil exkurzí a dodnes mi tu a tam touha spatřit něco krásného, zůstala.

Zajímá nás, kdo na té pompézní stavbě asi pracoval, kolik let, kolik otroků přitom zemřelo, jak se kdo postaral či nepostaral o pozůstalé, jaké byly podmínky k práci, kolik bylo pracovních úrazů? Dovolte citaci z knihy *Příběhy jedné noci*, kde se děj první kapitoly odehrává na jedné africké železnici:

„*Na stavbu téhle železnice přivezlo belgické vojsko čtyři tisíce Afričanů ze Zlatonosného pobřeží a z Angoly. Někteří přišli kvůli velice malému platu. Ale většina přišla, protože hlavní pušky se těžko říká ne. Pracovali pod ozbrojeným dozorem, pod bičem a s kovaným kruhem kolem krku, aby je bylo poznat, kdyby utekli. Musíme ta čísla dokončit: ony zbývající tři tisíce byli trestanci z Evropy, nejvíc z Portugalska. Ze sedmi tisíc dělníků jich pět tisíc zemřelo následkem týrání, malárie, spavé nemoci a vyčerpání. V našem kmenu říkáme, že vlaky skrz Afriku nejezdí po kolejích, nýbrž po kostech Afričanů. Máte proto jiný výraz než otroctví?*“¹⁰⁷

A jistě jste si z citovaného úryvku povšimli, že stavba oné železnice není mezní situace, nejedná se o žádný válečný stav, nýbrž typický způsob uvažování lidí, jak sice rozšířit možnosti lidského života, například rozšířením dopravní obsluhy, což je fantastické, ale když se zamyslíme nad tím, kdo a za jakých podmínek tu železnici stavěl, když se zamyslíme, že spíše než pro radost z lidského umu a pro porozumění mezi národy a rasami byla v Africe stavěna pro možnost snadnějšího vyvolávání konfliktů a přesunu zbraní při dobývání nových území a současně ke snadnějšímu zlikvidování naturelu původního obyvatelstva, pak se znovu setkáváme se zapřaháním lidského dobra do služeb zla,¹⁰⁸ toto zlo se v přírodě nevyskytuje, je to mezilidská záležitost, dominuje ziskuchtivý účel, hrubá

¹⁰⁵ Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 131.

¹⁰⁶ Hemelík, M.: *Spinoza*. Praha, Filosofie, 2006, s. 565.

¹⁰⁷ Hóeg, P.: *Příběhy jedné noci*. Argo 1999, s. 34.

¹⁰⁸ Huxley, A.: *Šedá eminence*. Přel. Z. Urbánek, Praha, Avatar 1998, s.297.

síla, technologická převaha, neustálá snaha stát se vůči jinému člověku silnější vnější příčinou. Nedařilo se to, dominuje u většiny snaha o výhodné podrobení se těm, kteří se tou silnější příčinou stali.

Spinozova *Etika* vyvádí lidi z otroctví, největší odpovědností člověka je odpověď Bohu.

Otrokáři nechtějí, abychom byli odpovědní. Chtějí, abychom odpovědnost měli.

A všichni jistě cítíte zásadní rozdíl.

Otrokář vymyslí válku, ale otrok za ni může, protože třeba není produktivní, je neodpovědný. Tak ať alespoň pobije jiného otroka.

Pěšáci tak „obohacují“ své životy o války, mezilidské sváry, o řetězení lidského zla v krutostech všeho druhu, v neposlední řadě o uctívání životů rádoby lidských vzorů, které všechny do jednoho jsou hodnotově k bezdomovci, kterého jsme společně nechali právě umrznout, bezvýznamným uzlíčkem vášní, samolibosti, strachu. Jedině změna etického myšlení nás všech může tento řetězec zla zpřetrhat.

Účelovost chápal Spinoza jako zmatenost. Jednáme-li tak, nemůžeme získat to, po čem toužíme.

Vždyť i otrokář žijící v přepychu, který si může koupit v podstatě cokoli, dobře ví, že není šťastný. Svobodu předběhl a jediné, co ho živí, je závist a obdiv ostatních. Naopak otrok svobodu nikdy nedostihne, protože se musí postarat o svobodu otrokářů uskladněnou v jeho příbytku. Jakousi úlevou mu může být, že otroků je podstatně víc a že mohou v rámci svých lokálních společenství realizovat takovou vlastní pseudosvobodu. Pseudoporozumění celku. Co to jsou pseudoaktivity jsem se snažil vysvětlit ve své druhé kapitole Tělo a mysl.

A tak to na světě chodí, že otrokář svobodu předbíhá a otrok ji nedohoní.

Co však vnímáme na každém kroku, je tendence přesouvat veškeré břímě odpovědnosti na ty nejvíce zotročené. A tak největší odpovědnost, chce-li přežít, má pěšák na přechodu pro chodce. A rovněž největší odpovědnost, chce-li přežít, má unavený zotročený otrok jedoucí v oprýskaném favoritu, protože až se ve slabé chvílce setká se silným vozidlem a imunitou k tomu, nezbude z něho vůbec nic. Pozůstalým zbude nesmírné ponížení. A tak žijeme ve světě, kde zotročení lidé nesou největší břímě odpovědnosti, avšak nejsou schopni ji bezezbytku naplňovat, protože jsou unavení, přetížení a navíc, a to je velmi důležité a zákeřné, jsou postiženi výčitkami za svůj neúspěšný průběh

lidského života, či dokonce vinou, pokud ve vztahu mezi nejbližšími dojde k rozvratnému sváru či k nějakému neštěstí.

„Čím větší je citlivost k výčítkám, tím větší bývá bezohlednost, s níž je člověk s to vyčítat druhým.“¹⁰⁹

Málo platné, jsme plni afektů, naštěstí můžeme být vděční za Spinozovu *Etiku*.

¹⁰⁹ Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia 2009, s. 121.

6. JAK ČÍST SPINOZOVU ETIKU?

Tato závěrečná kapitola je upoutávkou na toto fascinující dílo. Z předchozích kapitol je vidět, že je to místy náročné čtení, vyžaduje to určitý klid, soustředění. A pokud nejsou podmínky pro četbu úplně ideální, hodně napomáhá těžko popsateľná intuice, která jaksí mezi řádky (skrz prsty) uniká, přesto se na zásadním místě zastaví na delší čas a čeká, zda-li ji povedeme správným směrem.

6.1. Zleva

Chápeme zákonitost, budeme číst zleva. Máme tedy východisko. Bůh všemu předchází, je první příčinou všech věcí, nutně věčně koná a mody nekonečných atributů dokáže reflexivní metodou druhým a třetím druhem poznání adekvátně postihnout přechod pod způsobem věčnosti ke stále větší dokonalosti. Bůh je ve všem, Bůh je imanentní, poznáváme pod způsobem věčnosti nekonečnou věčnost a moc Boha. Bůh je východiskem, zmatenou nebo adekvátní přítomností zachycujeme více či méně tuto nutnost.

Pozornost je nezbytná, snažme se při čtení o to, abychom nebyli rušeni. Přesto nedoporučuji například si nařídit, že nepůjdu dál, dokud neporozumím předchozímu tvrzení. Ani odmítat „rušivé elementy“ (přátele, rodiče, děti). Naši snahu nezatěžujeme zmatenou žádostí, snažme se oprostit od účelu.

Mějme neustále na paměti, že se jedná o reflexivní poznávání. Metodu, jak porozumět pravdě. Také hokejový brankář má svou reflexivní metodu, jak chytit puk. Čím více pochytáme jednotlivá tvrzení, tím méně obdržíme v lidském životě „vlastních“ branek.

Věnujme náležitou pozornost afektům. Spinoza si dal opravdu neuvěřitelně trpělivou práci. Vždyť brousil čočky, trpělivosti nutně rozuměl. Obecná definice afektů má jiné poselství než definice jednotlivých afektů žádosti, radosti a smutku. Obecná definice afektů popisuje snahu Boha, tuto nutnou trpnost můžeme reflexivně zachytit žádostí a radostí uvažováním pod způsobem věčnosti. Obecný afekt je trpný, adekvátní idea koná, chytí afekt pod určitý způsob věčnosti a jeho sílu usměrňuje k vyšší dokonalosti. Více se raduje nebo méně trpí. Podle konkrétního afektu, který se stává činným nebo trpným v závislosti na adekvátní či částečné příčině, která postihuje Bohem vyvolaný trpný stav (rozuměj obecný afekt, nutnost uskutečnit přechodovou fázi).

Mějme neustále na paměti, že Spinoza popisuje přítomnost, jednotlivá tvrzení jsou propozicemi této přítomnosti. Bylo-nebylo, chcete-li nesmrtelné, je zdatností rodičů a prarodičů. Bylo-bude, chcete-li nesmrtelné, je zdatností proroků. Přítomné, chcete-li rovněž nesmrtelné, je zdatností filozofů.

I. a II. oddíl předchází přítomnosti. Je to taková spinozovská násobilka. III. oddílem vstupujeme do přítomnosti, pozor, je to především představová část. IV. oddíl popisuje sílu násobilky, V. oddíl nás svádí ji milovat.

Číst zleva je trpné, avšak nutné.

6.2. Zprava

Spinozovským rozumem chápou rezignaci k identitě. Aktivní snaha našeho poznání pod určitým způsobem věčnosti (rozumem), který chápe, že vše je v Bohu, z Boha vychází a lze z Boha chápat. Porozumět pod způsobem věčnosti, intuitivně, znamená porozumět přechodovým fázím od menší dokonalosti k vyšší, od větší dokonalosti k menší. Jinými slovy milovat identitu a rozumět své (ne)identitě. Naladit se rezignací na nutný výron Boha a opětovat jej. Reflexivní metodou poznání zachytit jeho úmysl a přitakat. Porozumět přechodům, vzájemným souvislostem jednotlivých stavů, v nichž celek je vždy více než jen část, nutnost je vždy více než účel.

Rozum je identický. Jedná se o atribut Boha. Vysvětlili jsme v první kapitole. Intuice je neidentická, člověk se jako modus zmítá sem a tam. Rozumové východisko je „morové“ (rozuměj zákonité, nevratné), intuice „vrací“ záměr Boha zpět na místo svého určení. Lidský život je vycházením a zacházením zpět k identitě. Bez ohledu na to, jakým způsobem uvažujeme. Směřováním k vyšší dokonalosti znamená porozumět východisku, identitě Boha, která je člověku na škodu, není-li intuitivně zahrnuta láskou pod způsobem věčnosti. A tato láska může být trvalejší, čím méně je identická. Láska je afekt radosti, přechod člověka od menší dokonalosti k vyšší.

Aniž o tom víme, rezignujeme již prvním druhem poznání, nejsme s to potlačit afekt, kterým jsme zasaženi dříve, než jej poznáme. To je přirozené. Prožíváme trpný stav. Chápeme-li rezignaci, poznáváme atribut Boha (druhý druh poznání). Touto snahou, aktivní rezignací omezujeme trpné afekty ve smyslu „jistoty“ jejich pravdivosti, činné afekty posilují nebo udržují vědomí pravého východiska. A konečně intelektuální láskou k Bohu (třetí druh poznání) se sbližuje konečné (neidentické) s nekonečným (věčným) v nesmrtelné shodě.

Číst zprava (rozuměj skrze V. oddíl) lze jen pravdivě a radostně. Četba zprava nás postihuje intelektuální láskou k Bohu.

6.3. Mezi řádky

Struktura. Pokud přijímáte spolu se mnou východisko, že vše je v Bohu, vše lze z Boha chápat a že Bůh předchází naši snahu, chápanou pod způsobem věčnosti z některého atributu Boha, zpětně jistě oceníte Spinozovo mistrovství popsat nejprve východisko, a je-li pochopena existence a moc jeho působení, pak se s větším intelektuálním zaujetím můžeme pustit do síly odrazu přítomnosti a možné adekvátní proměny našich niterných záležitostí za pomoci nejvyšší ctnosti. Od III. oddílu vstupujeme na scénu, již se výhradně probírají přítomné stavy, jež zmateně nebo pravdivě reflektují nutné konání Boha. Strukturu jsem po svém vyložil v předcházející kapitole.

Pokud pochybujete o východisku, nabízím jiný pohled. Použijeme východní, Nágardžunovu logiku, která je dosud nepřekonaná a která nám nabízí větší jistotu pro východisko, které jsme již uvedli. Bůh je sice jeden jediný, nutný, zákonitý a věčný, přesto díky nekonečnému pohybu je Bůh teď jiný než Bůh nyní, za okamžik. Bůh teď tedy není zcela totožný s Bohem nyní ze smyslu afektů, z nichž adekvátními idejemi poznáváme Boha pod způsobem věčnosti nakonec jako téhož. Člověk je také teď jiný než ten samý člověk nyní. Došel si třeba na záchod a už se změnila jeho struktura. Dále platí, že Bůh není zcela totožný s člověkem. Bůh je ve všem, tzn. není jenom v tomto jednom konkrétním člověku a dále platí, že Bůh není ani zcela rozdílný od člověka, neboť Bůh je ve všem, tedy i v tomto konkrétním člověku. Pokusme se to vyjádřit pro srozumitelnost v symbolech. Bůh je A, člověk je B.

A se tedy nerovná A, je za okamžik jiné. B se tedy nerovná B z téhož důvodu. A se nerovná s B a ani A se nerovná s ani B. Jinak. Použiji následující citaci:

„Cokoli vzniká v závislosti na něčem jiném, není s ním ani totožné, ani [naprosto] odlišné; věci tedy ani zcela nezanikají, ani netrvají navždy.“¹¹⁰

Vyčerpali jsme všechny možnosti postihnout totožnost a rozdílnost. Vidíme, že musí existovat ještě něco, tedy ona esence (schopnost) Boha, která je sama sobě příčinou. Ve východním myšlení se tomu říká nereálná podstata. Nereálná je proto, že sice existuje, můžeme ji poznat, ale nejsme schopni ji odhalit, „mít.“ Nágardžuna takto definoval Prázdnotu, my takto definujeme Boha, je to ale totéž.

¹¹⁰ Lusthaus, D.: *Nágardžuna*. In: Velké postavy východního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor 1998, s. 226.

More geometrico. Spinoza, jak žil, tak filozofoval. A naopak. Jeho odpůrci velmi často poukazovali, že jeho metoda je nepřijatelná, nejedná se o jakési rétorické cvičení? Bartošek citoval Spinozu takto:

„Abych do tohoto studia vnesl stejnou svobodu ducha, jaká je běžná v bádání matematických, snažil jsem se ze všech sil nevysmívat se lidskému jednání, nelamentovat nad ním, neopovrhovat jím, nýbrž získat jeho pravdivé poznání.“¹¹¹

Podle Bartoška tím nemyslí, „že tento výklad bude matematicky abstraktní, nýbrž že půjde o co možná nejsvobodnější, tj. nejobjektivnější fenomenologii lidské praxe.“¹¹²

Suchý a nudný styl. Souhlasím, že styl Spinozovy *Etiky* může bez náležitého předporozumění odradit. Překonáme-li tento odpor, začneme se při čtení „ztrácet“. To je úsměvné, že? Bloudíme ve svobodě, kterou tento styl nabízí. Další překážkou je tedy přemýšlení o tom, zda-li přestat. Spinozovsky řečeno, rozhodnost a šlechetnost nás protichůdně láká. Pokračovat budou ti, kteří se rozhodnou přemýšlet o sobě pod způsobem věčnosti.

Trvalou překážkou jsou vnější příčiny. Omezují a oslabují naši schopnost soustředění. Velmi snadno smícháme představy s adekvátními idejemi, trpné stavy nerozlišíme od jejich síly, kterou nemůžeme v tomto smyslu omezit ani zmírnit. Nerozpoznáme, že můžeme omezit a zmírnit přechod k menší dokonalosti od větší, taktéž nepřipustit přechod k větší dokonalosti za hranici nutnosti (nadměrnost), aniž bychom mohli sílu afektů, vyvolaných Bohem, jakkoli změnit. Východiskem je pravdivé poznání našeho stavu, zachytit konání Boha chápáním pod způsobem věčnosti, zamilovat se intelektuální láskou k Bohu.

Jak číst Spinozovu *Etiku*? Nestydět se, zasmát se sami sobě. Měl jsem při čtení tolik příležitostí „se uvidět“, že kdybych měl vypisovat jednotlivá tvrzení, kde se tak stalo a proč, pak bych musel psát do konce života. To ale není nutné, rovněž každý člověk by psal do konce života jinou knihu. No řekněte, není lepší se sobě raději zasmát? Tak trochu vzdorovat věčnosti, milovat Boha?

Suchý a nudný styl? Ale kdeže. Nevzpomenu si na láskyplnější pohlazení bez nároku. Známe mnoho uměleckých počinů, rodičovských a partnerských vztahů, které buď musíme vidět (rozuměj smysly), anebo pocítit jistotu, že si nás někdo všímá (být přitom vidět). Tyto představy a znaky splynou pod způsobem věčnosti v trvalou lásku. Nepotřebujeme příznaky na cestě za pravdivým poznáním. Vystačíme si s málem, se svobodným výrazem věčné lásky. Věnujme se přemýšlení o sobě samých bez nároku na cokoli. Náhle se obtížné (rozlehlost) a vzácné (myšlení) stane pravdivé

¹¹¹ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk, 2004, s. 283.

¹¹² Tamtéž, s. 283

poznáním. Skrze sebe sama (obtížnou a vzácnou věc) se s lehkostí shodneme s jinou (obtížnou a vzácnou věcí). Z Boha a v Bohu.

Benedictus de Spinoza. Postmoderní filozof Deleuze se vyjádřil takto: „*Spinoza je Kristem filozofů.*“¹¹³

Soucit. V rámci obhajoby v jedné z předchozích kapitol jsme soucit popsali z hlediska pravdivého poznání. V rámci čtení mezi řádky lze porozumět „obhajovací útočné řeči“, že ti, co nejvíce mluví o soucitu, jsou nejméně soucitní. Spinoza vedle soucitu považoval pokoru a lítost za afekty rozumu neužitečné, dobře si vědom toho, že jsou v běžném úzu považovány za mravní výraz lidskosti.

*„Protože lidé žijí jen zřídka podle příkazů rozumu, přinášejí tyto dva afekty, tj. pokora a lítost, a kromě nich také naděje a strach, více užitku než škody. Má-li již dojít k provinění, pak je lépe, dojde-li k němu tímto způsobem. Kdyby se totiž všichni lidé bezmocného ducha chovali stejně pyšně, nestyděli se za nic a ničeho se nebáli, jaké svazky a jaká pouta by mohla mezi nimi existovat? Z davu jde děs, nemá-li z ničeho strach. Proto se nedivme prorokům, kteří dbali ne užitku několika málo jedinců, ale užitku celé společnosti, že s takovým důrazem doporučovali pokoru, lítost a vzájemnou úctu. Skutečně lze lidi podléhající těmto afektům dovést snadněji než jiné k tomu, aby se řídili ve svém životě rozumem, tzn. aby byli svobodní a žili šťastný život.“*¹¹⁴

Mezi řádky lze vycítit, že právě profesorství spočívá v proroctví.

Nález. Spinozova *Etika* patří s náležitým výkladem na střední a vysoké školy. Nelze ji ovšem ponížít na povinnou četbu, ani propašovat v rámci diverzní činnosti. Potřebuje předmět, ve kterém se bude vyučovat. Etika? Nemyslím, etik je tolik, kolik je lidí. Ale vzdor je jen jeden. Chceme-li pravdivě poznávat, musíme se naučit vzdorovat. **Vzdor** by měl patřit mezi vážené předměty jako **Český jazyk**. Prostoru by měl dostat přiměřeně stejně k hlavním předmětům v rámci specifikace zaměření jednotlivých škol. Vzdor je nesmírně nutný pro život, chápeme-li jej druhým a třetím spinozovským druhem poznání. Vzdor by měl být současně obsahem (umožněn a veden) v každém předmětu.

Volání o pomoc. Z pravého profesorství se můžeme radovat u Hogenové. Na svých přednáškách nejednou a rozmanitě postihla, že všichni říkáme totéž. Mohl bych tento příměr vyložit spinozovsky jako pravdivou ideu, avšak dejme prostor „prorockému vidění.“ Výrok Hogenové, že dospívající děti svým sebepoškozováním těla pomocí moderních výstřelků vlastně „volají o pomoc“, je „prorocké vidění.“ Není dětská agresivita na školách, není zábava některých z nich, spočívající například v týrání

¹¹³ Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk, 2004, s. 285.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 218.

zvířat, taktéž voláním o pomoc? Není jejich stav, nahlédnutý jejich rozumem, prosbou? „Prosím, pomozte, nevím, jak mám poznat celek, jak mám porozumět sám sobě, nevím, kde mám hledat vzor, prosím, všimněte si mě někdo!“

Proto je třeba vážit si skutečného profesorství a filozofování, umožňující nalézat pravé poznání s nádechem vzdoru, který ve výdechu „nakazí“ bezmocnou mládež vykolejenou z řádu přírody. Nechápe tím více, čím více napodobuje zvířecí afekty směrem ven, čím více účelově „má“, aniž by „byla“ směrem dovnitř. Necháme-li Spinozovu *Etiku* bez povšimnutí, vydáváme mládež napospas vlkům v rouše beránčím. Sami jsme neschopni, podníceni a chlácholeni nejlstivější účelovou formou zmateného poznání, bez věčné lásky pod způsobem věčnosti, vzdorovat. Čemu? Hrozbě zbavení člověka lidských práv a pravdivého poznání věcí. Jedinou autoritou je pravdivé poznání, jedinou cestou intelektuální láska k Bohu. Pravé profesorství a filozofování je tak ve skutečnosti vzdorem. Nechť si každý položí a zodpoví otázku, kolik studijního času jsme vedeni ke vzdoru a kolik studijního času naplníme vzdorem ve smyslu přemýšlení a porozumění pod způsobem věčnosti.

Autenticita. Při narození jsme autenticitu prožili, ale nemohli jsme poznat, v čem spočívá. Jak stárneme, už ji nemůžeme prožít, avšak můžeme ji poznat a radovat se z ní. To je také to jediné, co můžeme našim dětem zanechat jako cestu a východisko, bez ohledu na společenské postavení, bez ohledu na vlastní náboženství, bez ohledu na niternou a intimní originalitu každého z nás. Dělejme to jako Spinoza.

„Dělám to jako had, který má v ústech svůj ocas; nechci mít na konci roku nic jiného než tolik, kolik je třeba na důstojný pohřeb.“¹¹⁵

Čtením mezi řádky poznáváme, jak to děláme my.

¹¹⁵ Hemelík, M.: *Spinoza*. Praha, Filosofia, 2006, s. 181.

Závěr

Jak dopadl pokus o etickou interpretaci Spinozovy *Etiky*? Prosím o shovívavost. Spinozovsky řečeno, byl jsem determinován. Nevybral jsem si ji. Vše vychází z našich těl, ještě jsem to nevzdal. Tomu zákonitě odpovídá zpracování. Snaha postihnout jádro věci a vyjadřovat se dobově srozumitelně.

Z ontologického hlediska představuje srozumitelnou metafyzickou stavbu, kterou nedokážeme důkazně zbořit, můžeme jen nedůvěřovat. Spinozova *Etika* vyvádí lidi z otroctví, staví na prosté zákonitosti, kterou však může člověk nekonečnými možnostmi a způsoby prožít. Můžeme tvořit, hrát si, milovat, ale také bořit, zabíjet, nenávidět. Spinoza se odvážil oddělit filozofii od náboženství. Čím více jsme schopni sebeprosvěcování, tím více nalézáme svoji nicotnost, avšak zároveň schopnost postihnout druhým a třetím spinozovským stupněm poznání naše nejzazší poslání. Naproti tomu rozkolísanost a láska k odporování nás svádí popírat spinozovské zákonitosti, dokazujeme si, že my lidé umíme bořit lidská díla, zabíjet svého druhu ve válce, na silnici, doma. Nenávidět druhu pro jeho rasu, národnost, náboženství, přednosti či nedostatky.

Jaký paradox. Nepřijímáme sami sebe, zákonitost zcela zjevnou, přitom odmítáme rezignaci k celku a vykřikujeme Bůh jsem já, Bůh není, Bůh je ten či onen. Ale náboženský Bůh je jeden jediný a stejný všude na světě jako je ve spinozovské filozofii jedna substance. V náboženstvích poznáváme hlavní představitele, rituály, svátosti, dogmata, ve filozofii poznáváme atributy a mody. Výsledek je ale stejný. Sebezáchovná zákonitost poznávající sílu vnějších příčin. Slabost člověka před Bohem, Substancí, Prázdností.

Z gnozeologického hlediska je nepřehlédnutelný spinozovský akcent na poznání jako na vrcholnou schopnost přiblížit lidský život k Bohu. Intelektuální láska k Bohu je předpoklad, chápeme-li tuto lásku jako hru, tzn. chceme-li dodržovat pravidla. Pokud pravidla nedodržujeme, už si nehrajeme, ale útočíme jeden na druhého. Jak ubohé. Říkáme-li přiblížit život k Bohu, rozumíme tím myslet a žít podle přirozených zákonitostí. Přirozené a zákonité je jistě prožít dětství, produktivní věk i stáří. Zákonitost nerozlišuje dobré a špatné prožití, na to jsme odborníci my lidé. Rozlišuje režim „zapnuto“, otisk šlápoty do našeho niterného vosího hnízda podněcující modus atributu myšlení k činnosti.

A režim „vypnuto“, vyhýbání se niternému vosímu hnízdu. Poznání je láskyplná nesmrtelná stavba, kterou předáváme k sebezáchově dalším generacím. Místo toho předáváme uzlíčky svých vášní a afektů bez jakéhokoli respektu k zákonitostem, natož respektu k lidské bytosti jako takové. Spinozova *Etika* je pro náš život v současné době nezastupitelná.

Mohl jsem postupovat jinak. Odbornou terminologií popsat, že obsahuje 5 kapitol, 259 tvrzení, 278 důkazů k tvrzením, 128 poznámek k důkazům, 71 důsledků z důkazů a poznámek, 75 definic, 25 vysvětlení k definicím, 20 axiomů, 7 lemat, 8 postulátů, 6 pokusů vyjádřit se jinak, 2 předmluvy, přídavek a dodatek. Promiňte, zda-li čísla nesedí do účelově vedených statistik.

A tím míříme k etickému hledisku. Spinoza nás odhalil. A to i přesto, že určující princip sebezáchovy předpokládá naše maskování. V dnešní době již umíme maskovat i vlastní masky. To ale na Spinozu neplatí. Hrdina může být největší srab a jeden jediný bezdomovec může být ve svém etickém myšlení mnohem láskyplnější a poctivější člověk než celá elita dohromady. Poctivost se sice ze společnosti nevytrácí, ale ve všech sférách se k ní přistupuje jako k ptačí chřipce, kterou je potřeba vymýtit. Spinozova *Etika*, to je poctivost, ekonomika, hra, geometrie, láska, metafyzika, sebezprosvěcování, svoboda, aktuální celistvá sebezáchovná nabídka. Lidstvu jako celku.

Postmoderní klientelský svět je krutý. Mohu beztrestně a „live“ zotročit, okrást, zabít. Stačí s vlky výt. Nešířit Spinozovu *Etiku* znamená nepodobat se člověku, dobrovolně se stát vlkem nebo jeho kořistí.

Jak byly naplněny zásady magisterské písemné práce? Nejprve si je připomeneme:

1. Excerpce etických zásad ze Spinozova díla
 2. Srovnání mezi hledisky B. Spinozy a R. Descartesa.
 3. Vybrané příklady k jednotlivým Spinozovým tvrzením ze současnosti
-
- 1) Z díla bylo citováno v každé kapitole.
 - 2) Pozornost zaměřena na vztah metody k pravdě, dále na rozdílný přístup k afektům.
 - 3) Nejsou nijak číslovány a do textu volně zasazeny podle potřeby výkladu a obhajoby díla.

Přijmeme Spinozovu *Etiku* jako etické východisko ze současné bída, zmaru a zotročení? Navrhují změnu etického myšlení. Spinozova *Etika* patří s náležitým výkladem na střední a vysoké školy. Nelze ji ovšem ponížít na povinnou četbu, ani propašovat v rámci diverzní činnosti. Potřebuje předmět, ve kterém se bude vyučovat. Etika? Nemyslím, etik je tolik, kolik je lidí. Ale vzdor je jen jeden. Chceme-li pravdivě poznávat, musíme se naučit vzdorovat.

V celku si práce neklade vyšší nárok než oživit zvolené téma. Inspirovat, otevřít horizonty, předat něco jiného, než jen metafyzickou vinu nebo dědičný hřích. Udělejme si všichni všude na světě čas.

Na Spinozovu *Etiku*.

Seznam použité literatury:

- Aristotelés: *Etika Nikomachova*. Praha, Jan Laichter, 1937.
- Armstrong, M.: *Personální management*. Praha, Grada Publishing, s. 963, 1999
- Bauman, Z.: *Úvahy o postmoderní době*. Praha, Slon, 1995.
- Beauvoir, S. de: *Das Alter*. Reinbek, 1997.
- Clarke, B.L.: *René Descartes*. In: Velké postavy západního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor, s. 240-246, 1999.
- Descartes, R.: *Meditace o první filosofii*. Praha, Oikymen, s. 127, 2010.
- Frankl, V.E.: *Theorie und Therapie der Neurosen*. München – Basel, 1975.
- Fürst, M.: *Psychologie*. Přel. J. Horák, Olomouc, Votobia, s. 259, 1997.
- Heidegger, M.: *Co je metafyzika?* Praha. Oikúmené, 1993.
- Hemelík, M.: Spinoza. Praha, Filosofie, s. 736, 2006
- Hogenová, A.: *Areté – základ olympijské filozofie*. Praha, Karolinum, 2000.
- Hóeg, P.: *Příběhy jedné noci*. Argo, s. 249, 1999.
- Hundersmarck, L.F. *Henri Bergson*. In: Velké postavy západního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor, s. 515-520, 1999.
- Huxley, A.: *Šedá eminence*. Přel. Z. Urbánek, Praha, Avatar, s.297, 1998.
- Jaspers, K.: *Otázka viny*. Přel. J. Navrátil, Praha, Academia, s. 144, 2009
- Levinas, E.: *Totalita a nekonečno*. Praha, Oikúmené, 1997.
- Lusthaus, D.: *Nágárdžuna*. In: Velké postavy východního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor, s. 223-228, 1998.
- Muller, R.A.: *Benedikt Spinoza*. In: Velké postavy západního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor, s. 265-271, 1999.
- Neff, V.: *Antigorgias*. Praha, Mladá fronta, s. 456, 2007.
- Nesvadba, P.: Je zdrženlivost ještě stále hodnotou?. *Psychologie dnes*, č.3, s. 50-53, 2007.
- Popkin, R.H.: *Blaise Pascal*. In: Velké postavy západního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor, s. 256-260, 1999.
- Rádl, E.: *Dějiny filosofie II*. Praha, Votobia, s. 668, 1999.
- Roth, J.K.: *Albert Camus*. In: Velké postavy západního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor, s. 661-665, 1999.
- Sousedík, P.: *Logika pro studenty humanitních oborů*. Praha, Vyšehrad, s. 224, 2001.
- Spinoza, B.: *Etika*. Přel. K. Hubka, Praha, dybbuk, s. 286, 2004.
- Stiver, D.R.: *Edmund Husserl*. In: Velké postavy západního myšlení (Ed. I.P. McGreal), Praha, Prostor, s. 509-514, 1999.
- Vališová, A.: *Autorita ve výchově: vzestup, pád, nebo pomalý návrat*. Praha, Karolinum, 1999.
- Vergely, B.: *Velké filozofické otázky*. Přel. T. Kybal, Brno, Levné knihy, s. 64, 2009.
- Vergely, B.: *Filosofové středověku a renesance*. Přel. M. Křížová, Brno, KMa, s. 65, 2009.

Resumé

Spinozova Etika

Karel Kukla

Spinozova *Etika* je praktickým návodem na změnu etického myšlení. Poctivá reflexivní metoda. Nechápe-li soucit, nemůžeme ho ve skutečnosti ani myslet. Autor vyzývá ke změně etického myšlení a odvolává se na Spinozovu *Etiku*, kterou svým intuitivním poznáním přibližuje dnešnímu čtenáři. Ve stručnosti základní myšlenky této etické interpretace: Vše vychází z našeho těla, tyto projevy jsou nutně a zákonitě součástí celku. Atribut myšlení má nezastupitelnou úlohu. Lidskému rozumu umožňuje chápat tyto projevy a rezignovat ve smyslu aktivní schopnosti obrousit hrany našim žádostem a afektům. Třetí, intuitivní stupeň poznání směřující k Bohu, vychází z poctivé rezignace rozumového poznání. Z poctivého poznání sebe sama.

Spinozova *Etika* je tak hlubokou sondou do lidského nitra, že se tají dech. Obsahuje naléhavý etický odkaz. Volá po shodě a porozumění. Vyvádí lidi z otroctví. Z myšlenkového otroctví namlouvat si nebo dokonce věřit, že jsme svobodní. Ze skutečného otroctví osvobozením se z pout nezvladatelných vášní a zmatených idejí. Otázkou zůstává, zda-li o to my lidé stojíme. Spinozova *Etika* je praktický život pod způsobem věčnosti.

Summary

Spinoza's Ethics

Karel Kukla

Spinoza's Ethics is practical instruction to a change of ethical thinking. It is a true reflexive Method. We cannot think a compassion if we don't understand it. Author challenges us to the change of ethical thinking and refers to Spinoza's Ethics, which he introduces to a contemporary reader in an intuitive fashion. Summary of this ethical interpretation as follows: Everything is a part of our body, expressions are necessarily part of the whole. Attribute of thinking has essential role. It enables our intellect to comprehend these expressions and resign in a sense of active ability to reduce our lusts and affects. The third intuitive degree of comprehension directed to God comes out of honest resignation of intellectual comprehension. It comes out of honest self-understanding.

Spinoza's Ethics is such a deep and breath-taking exploration of our human heart. It contains appealing ethical reference. It calls for unity and understanding. It leads people out of slavery. Out of thought captivity which is to think or believe we are free. Out of the real slavery he sets us free from the bond of uncontrollable lusts and confused ideas. The question is whether or not we are interested in it. Spinoza's Ethics means a practical life under way of eternity.